

APOR PÉTER
ERDÉLY VÁLTOZÁSAIRÓL

Kedves maradváink! ezen régi erdélyi módot és szokást sokat gondolkodtam, ha deákul írjam-e le vagy magyarul? végtére, hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat ki-
tehessem és a maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarul írjam.

Oka pedig ezen írásomnak az, hogy mivel ab anno 1687, az mely esztendőben az német legelsőbben bejőve, azoltától fogva látom minden esztendőben új új mód avagy, amint az német mondja, Náj módi vagyon, úgy hogy mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszamántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük, ha csak német szakácsunk nincsen és különbnél különbféle drága étkeket nem főz; hogy azért azon időbeli ősi szokás, az melyben azmint másutt is íram, más munkában, midőn erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus, maradváinknál éppen feledékenységben ne menjen, az mi kevés eszembe jut, leírom.

Az titulusokról.

És hogy az titulusról kezdjem el, értettem az régi emberektől, ugyanaz kik közelebb érték az Székely Mojzes veszedelmit Brassónál, hogy midőn Báthory Zsigmond fejedelem resignálta volna Rudolphus császárnak Erdélyt, akkor is a titulus úgy megszorodott volt, hogy midőn Székely Mojzes hadaival együtt elveszett volna az Barczán, csak egy szántóföldön tizenégy gróf és nagyságos úr teste feküdt; succedálván pedig Bocskay István és Rákoczi Zsigmond s az több fejedelmek, az tartotta magát boldognak, az ki az nagyságos nevet letehetette, azmint hogy most is sok méltóságos familiáknak régi diplomája az lábában vagyon. Gyermekkoromban pedig

úgy megfogyott vala az nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több nem vala Keresztszegi Csáky Lászlónál, nagyságos urak pedig voltak ezek: Haller Pál és János testvér atyafiak Haller György, Bánfi György (ennek az apjának, Bánfi Dienesnek, Leopoldus császár adta volt a báróságot), Gyulaffi László, Kornis Gáspár, Kemény János, László és Simon testvér atyafiak, Veselényi Pál, Serédi Benedek és Orlai Miklós, de ez magyarországi úr volt.

Legelsőbbén azért Leopoldus császár érdemre adá az római sz. birodalombéli grófi titulust Széki Teleki Mihálynak, az ország generalisának, több sok kegyelmességivel egyetemben, azért hogy az kereszténység győzedelmes lévén az pogányságon, Erdélyt vár nélkül az magyar korona alá visszaszerzé. Azután gróffá lőn Pekri Lőrincz, azután Rátothi Gyulaffi László; bárókká lőnek Al-Torjai Apor István és Zabolai Mikes Mihály; Apor István pedig soha nem sollicitálta, hanem sok érdemeiért mind az egyházi mind az vitézi személyek recommendálták Leopoldus császárnak. Magam felől is igaz lélekkel írom, sohasem kértem, hanem az Jézus társaságból amaz nagy ember, az ki az Apor háznak nagy oltalma vala, Hevenyesi Gábor szerzette. Azután két esztendővel gróffokká lőnek Losonczy Bánfi György az gubernátor, és az Bethlen ház; ugyan akkor Bethlen Miklós az erdélyi fő cancellarius szerzette meg híre nélkül Al-Torjai Apor Istvánnak az grófságot; ismét gróffokká lőnek Körös-Pataki Kálnoki Sámuel és Zabolai Mikes Mihály, Petki Dávid; Száva Mihály ugyanaz tájban lőn báróvá; nem sokkal az Rákoczi Ferencz motusa előtt resuscitálták az Jósika familia régi baronatosságát. És ezek voltak az grófok és bárók az Rákoczi Ferencz fejedelem motusáig; azon motus után mennyi báró, mennyi gróf lett, hosszú volna leírni, mert teli vélek az ország; azt az egyet írom csak, hogy az mennyin vagyunk grófok és bárók, hogy ha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelőhénk. Gróf vala hajdan Zápolyai János, de negyven kővára vala az magyar korona alatt; gróf vala Homonnai Bálint, de felmér vala tenni hadakozásból az erdélyi fejedelemmel; grófok valának az Báthoriak, de egész táborokat állítanak vala fel; gróf vala Rhédei Ferencz, az ki az máramarosi dominiumot bírta, mert egy szolgájának száz ház jobbágyot ajándékozott — de most olyan grófok is vagynak némelyek Erdélyben, hogy ha száz ház jobbágyot elajándékozna, alig maradna öt-

ven magának — azonkívül hintókra s aranyos kardokra fizet vala az udvari népének; ma sok báró vagyon Erdélyben, az kik magoknak is egy-két hintót alig tudnak tartani; nem hogy hintóra s aranyos kardra fizetnének, hanem két három rongyos szolgálával alig koszognak. Régenten az grófok és bárók az igen régi familiákból voltak; szégyenlem az nevit leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotára az földesurának bejárt, mert olyan bárónk is vagyon.

A vendégségről és ebédről és vacsoráról.

Az titulusról lépünk által az vendégségekre és ebédekre s vacsorákra. Legelsőben is reggeli kávé, herbathé, csokolátának híre sem vala; ha valakinek azt mondottad volna: kell-e kávé, talám azt értette volna, hogy állj el mellőle; ha: kell-e thé, talám azt tudta volna, hogy tezed; ha csokolatával kínáltál volna valakit, talám azt tudta volna, ha tudta volna hol volna Kacsulatafalva Fogarasföldin, hogy az kucsulási patakból kinálad; ha valakit kínáltál volna rosólisal, talám azt gondolta volna hogy napfeljötté előtt harmatot szedtél s avval kinálad, avagy rozsból is sült kenyérral kinálad. Híre sem vala ezeknek az régi időkben, hanem Brassóban főzték az fahéj-vizet, azon kívül az reggeli italt hívták aquavitának, vagy tiszta égettort ittanak, honnan is az úrasszonyok apró pinczetokokban, úgy az nemes- és főasszonyok is úgy kínálták, s kivált az idegen embert. Vagy penig égettort töltvén tálban, azt megmészelték, egy vagy két fűgét vagy egynehány szem malosaszőlőt tettek köziben, meggyújtották az égettort s úgy keverték az tálban kalánnal, azután megoltván az tüzet, azt itták, az fűgét utána ették. A férfiak reggeli ital gyanánt jó finom édes csipős ürmös-bort is ittanak, s egészségesnek tartották, mert nem vala olyan paszamántos gyomrok, mint az mostaniaknak.

Régi magyar étkek ezek valának: tormával disznóláb, káposzta tehénhússal, lúdhússal; szalonnával, vagy télben új disznóhússal, tehénhús polyékával, kukrejtellel, árpa kásával, de abban soha az előtt citrom levét nem töltötték; tehén hús riskásával, murokkal vagy petrezselyemmel, röstölt lével, nyárban új hüvelykes borsóval; lúd töröttlével, tyúk sülve fog hagymával, eczettel, szalonnával; borsó, vagy héjalva, s arra felül szalonnát perzseltének s s úgy töltötték az tálban, vagy hajatlan hígan, abban darab szalonnát vagy disznóhúst tette-

nek; berbécs hús spékkel vagy tárkonynyal vagy eczettel, veres hagymával (ennél kedvesebb étke nem volt az öreg Teleki Mihálynak, sem Apor Istvánnak); tehén- vagy disznóhús kaszáslével, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben, nyúl-húst fekete lével, csukát tormával vagy szürke lével etc. Vajat nem tettek semmi étekben, hanem az kása közepiben mikor feladták asztalhoz, mikor kalácsot, lepént, bélest sütöttek, abba tettek vaját, vagy penig pánkot, noha inkább ettek akkor az új olvasztott hájban forralt pánkot, mint az vajbansültet. A kapornya volt minden éteknek jó ízt adó szerszáma.

A kerék asztalnak híre sem vala, hanem négyszegletű asztal vala az embereknek az eleinél; olyan volt, hogy mind alól, mind felyül kihuzhatták az mint az vendég jött; ha annyi vendég volt, hogy annál el nem tért, toldást tettek az asztalhoz. Az asztal az fal mellett állott, belől az fal mellett bélelt padok voltak, kül penig karosszékek. Nem franczia módon mint most, hanem tíz órakor ettenek ebédet, hat órakor vacsorát. Mikor közelített az tíz óra, az pohárnok az asztalt megterítette, az főhelyre egy vagy két tányéért tett, az asztal-keszkenyővel betakarván az egész czipót, oda egy vagy két ezüst kalánt tevén, azután asztal-keszkenyővel annyi czipót tett oda tányérra, az mennyit gondolt hogy elég lészen az asztalhoz ülőknek, és azt az pohárszéken tartotta mind addig, az mig asztalhoz leültek, azután kinek kinek beadta az tányéért és czipót keszkenyővel. De kést senkinek nem adtanak, hanem az igen nagyjánál az embereknek az inassánál volt az maga kése, úgy adta be az urának; de ezenkívül is, akármely nagy ember volt, az öviben hátul az hüvelyiben volt a kése, mikor asztalhoz ült, elévette az hüvelyit, kivette az kést, és ett vele, azután hogy ett vele, megint az hüvelyibe betette, az háta megé az öviben szurta. Mindazáltal ebéd előtt vagy vacsora előtt az inas elkérte az kést, megtisztította, az úrnak úgy adta oda s úgy tette az hüvelyiben.

Az ón tányér igen ritka volt, mind inkább fa tányérról ettenek. Emlékezem reá, hogy mikor az ón tányér ugyancsak jó formában bejöve, amaz nagy szent ember és nagy úr Haller János kicsin fa tányérokat csináltatott, s az ón tányérnak az közepiben tette, s úgy fa tányérról ett. Mikor az tíz óra eljött, az étket befedve az asztalra elhozták, és befedve lerakták; ón tálból ettenek még az nagy uraknál is, mert az egy fejedelmén kívül senkinek ezüst tálból szabad nem volt enni.

Rendszerint mikor elhozták az étket, azután az palotára elébb az férfiak kimentenek, azután az asszonyok; az leányok az asszonyok előtt jöttek, azok közül pedig az ki legkisebb volt az jött legelől; azok előtt egy öreg rend szolga, mint egy hopmester lassan jött előttök. Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok eléállott az mosdó vízzel és kendővel; az nagyjánál az embereknek ezüst mosdókorsó volt s ezüst medencze, az alávalóknál vagy réz, vagy ón, de medencze nem volt; és legelsőbben is az leányokat és asszonyokat megmosdatták, azután az pohárnok az korsóval és kendővel az palota közepin megállott, avval együtt az is, az ki az medenczét tartotta, az gazda rendre kínálni kezdte az vendégeket ilyen szóval: mosdjék, uram, kegyelmetek. Akkor nem vala ez a mostani fertelmes praecedentia-kivánás, azért is az kit megkénált az gazda hogy mosdjék, az meg másokat kezdett kénálni, hogy mosdjék, uram kegyelmetek; sokszor addig kénálkodtak, hogy: bizony nem mosdom, uram kegyelmed előtt, s addig volt az kénálkodás sokszor és az feljül ülés felett az kénálkodás, hogy az éték is elhült. Mikor már megmosdottak volna, az pap elé állott és az asztalt megáldotta; azt elvégezvén, az asztalnak a csatlóssal eléállott, annak kendő lévén az nyakában, és az étket felfedte, az fedőtálakat az csatlós elvévén, azután leültenek. Az asszonyok itt elébb mentenek, s az leányok hátrább maradtanak, az legkisebb legalól; belől az fal mellett ültenek az asszonyok és az leányok, hanem egy az asszonyok közül az asztal végin fenn ült, azt fő helynek hitták; kül az férfiak ültenek, egy férfi fenn az asszony mellett, az ki, az mint íram, az fő helyen ült; az gazda rendszerint az asztalnak az végin ült. Leülvén, a gazda rendszerént kénálni kezdte az vendégeket: egyék, uram, kegyelmetek etc. akkor az nagyjának az inas beadta az kést, az többi az háta megül az öviből elévette az hüvelyit, kivonta az késit. Ott semmi gazdálkodás nem volt, hanem az kinek micsodás éték volt előtte vagy legközelebb hozzá, az melyiket szerette, abból enni kezdett ki-ki; nem vala akkor szokás, hogy az vendég innya kérjen, ha valaki akkor mondotta volna hogy: glasz wein, soha bizony nem tudta volna az kitől kéri, gaz vaját kér-e vagy mit? eleget adatott az gazda. Elsőben is, mikor annak volt az ideje, veres mázatlan fazékban beadták az ürmös bort, azután, megint hasonló fazékban másféle bort, rendre egymás után ittanak; nem vala ekkor hire az karafínának, mert ha elérte volna hogy: karafin, más megharagudott volna, mert azt gondolta

volna hogy kurafiázod; nem vala hire a credenciának is, mert ha elé hoztad volna hogy credencia, más talám azt gondolta volna, hogy hiteleslevélt kérsz credentia nélkül. Két kézzel beadják vala az asztalhoz az nagy veres fazék bort, két kézzel veszik vala asztalhoz bé, két kézzel fogván, úgy hajtják vala fel, úgy isznak vala, mégis jó ízűn esik vala. Az asszonyoknak rendszerint ezüst pohárban adtanak bort bé, az kik mosdani alig mártották meg az ajkukat benne, s rendre úgy adták elébb. Rendszerént mikor az második fogást elhozták, mikor vigon akartanak lenni, akkor kezdettenek innya; békért az gazda hol két, hol három ejteles fazakat, hol segesvári ejteles viaszas szép új kupát, azokat másod-, harmad- vagy negyedmagával elköszönte, s úgy ittak mindaddig, míg az gyümölcsöt beadták, akkor egyest kezdettenek innya. De nem vala akkor hire az tekel glaz, mert ha akkor azt mondotad volna, talám azt értette volna más, hogy kötél gaz kell; hanem vagy almási veres csuporból, vagy járai hólyagos csuporból, vagy segesvári fel ejteles, vagy kisebb szép új viaszas kupából; nem vala akkor olyan czifra gyomor mint most, hogy némelyeknek az apja talám azt sem tudta mi az bor, még is most nem ihatik új bort. Mihelyen az új bor annyira forrott, hogy egy kis csípőssége volt, mindjárt új bort ittanak, dicsekedvén, mely finom s édes csípős; az ó bort kocsis, lovász itta, még az asztali szolga is neheztelte, ha ó bort adtanak innya. Mikor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnye éréskor, olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek hittak, és Porumbákon, Fogarasföldin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben, mindenkinek asztalhoz egyet-egyet beadtanak, aztán még többet, azt olyan jó ízűn kortyogdogólag itták. Ugyanakkor, mikor az gyümölcsöt beadták, az vendég szolgálái az ebédlő házban vagy palotában bémentenek, ott rendet állottanak, azoknak nagy veres fazékban vagy nagy ezüst pohárban bort adtanak, azok egymásra rendre köszönték s úgy ittanak urok háta megett. Az asszonyok is a kést magok hordozták; rendszerént egy hüvelyben, két kis kések volt s egy villájok, az sinórra övekhez kötötték, hosszan sinórral az előruhájok mellett lebecsátották, hogy az hüvelyek vége csaknem az bokájokat érte. Ittak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert. Igaz dolog, volt kristály is, de csak ama velencei kristály; az középin, az hol fogták, majd olyan forma volt mint az két fejű sas, vagy sasnak két szárnya; de nem ittak belőle, ha ittak is igen ritkán.

Az kristály pedig így jöve be Erdélyben elsőbben, mivel avval is az régi időben az pénz nem fogyott haszontalanul, mert volt ugyan az fejedelem házában talám tizenkét kristály, azt mondták, hogy Lengyelországból hozták, de csak raritásnak tartották, hanem in anno 1686 hoztanak legelsőb- ben Németországból kristályokat Erdélybe. Gróf Apor István lévén tricesimarum arendator, megparancsolta volt mindenüvé az rationistáknak, ha valami vámon valami új portékát hoznak a görögök, egyenesen küldjék hozzája. Circiter harminczig való kristályt hozván egy kereskedő ember, az kolozsvári rationista avagy harminczados, Apor Istvánnak küldi; az árát megfizeti, az kristályokat titkon eltéti. Azonban Teleki Mihályt, Naláczy Istvánt s más úri embereket Fogarasban az maga szállására ebédre hívat; megparancsolta, hogy csak egy kristálypohárt, azt is az legalábbvalót, tegyenek az pohárszékre. Leülvén asztalhoz, azt az kristályt, borral megtöltetvén, bekéri, s azt mondja: Én ezt arra köszönném, az ki elfogadná, inná meg az borát, az kristályt tenné el magának. Arra mond Teleki Mihály: Héjába mesterkedel, koma, mert én bort, jól tudod, nem szoktam innya (bort nem ivutt Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfőzték, azután meghűtötték jeges cseberben, úgy töltötték kicsiny fa kártyában, azt adták be innya; noha az bort szerette volna, nagy barátság volt, mikor vagy egyszer bort ivutt s megrészegült; részeg korában jobb, csendesebb ember nem volt nálánál). Apor István azt feleli: Én uram, kegyelmedet nem kénálok, hanem azt, az ki tőlem elveszi. Mondja Naláczi István: hoczcza, édes komám! megissza az bort, az poharat kiadja az maga inasának. Azután más kristályt hoznak ki az belső házból a pohárszékre, szebbet az elsőnél, azt is, borral megtöltetvén, bekéri Apor István, mondván: az ki ezt az pohárt elveszi tőlem, igya meg az borát, tegye el az poharát. Akkor is újolag mond Teleki Mihály: héába mesterkedel, koma, mert nem iszom bort. Naláczi István az pohárt elveszi, az bort megissza, kiadja az pohárt az inasának. Harmadik kristályt is még kihoznak, amazoknál szebbet, azt is bekéri Apor István, szintén úgy elköszöni, mondja Naláczi István: hoczcza, koma, azt is elveszem én. Teleki Mihály mondja: ezt, Isten engemet úgy segítjen, nem veszed, elég már az két kristály; add ide koma, Apor István, megiszom. S meg is ivá a bort, az kristályt az inasnak kiadá. Azután rendre kihozták az kristályokat, mindenkor Teleki Mihály fogadta el az köszöneteket, megiván az bort, rendre kiadta

mind az poharokat, s bevitték az várban az Teleki Mihály szállására. Rettenetes ital volt az nap az Apor István szállásán, úgy hogy senki lábán haza nem mehetett, hanem hintóban vitték el az vendégeket.

Erdélyi magyar, székely, szász, három natio, az ki még tartod az eleidről rád maradt ezüst pohárt, kupát s kannát, mikor ezeket megnézed, mit gondolsz, miért csináltatták volt ezeket az tü eleitek? bizony nem más okból, hanem ha leejtették, annak az cserepe is jó volt, ha hirtelen megszűkültek pénzből, zálogba vetették, s mindjárt adtak pénzt zálogjára, még időre mikor az pénzt megszerezhették, kiváltották, és így az kinek ezüst portékája volt, volt annak pénze. Lássuk, ejtsd el az üveget, valyon jó-e az cserepe? igyekezzél zálogban vetni, ha valyon ad-e valaki pénzt zálogjára? Szegény Erdély, csak ezen bolondságra ma hány ezer forintod megyen ki?

Ha valaki leves étket kalánnal akart enni, az mint feljebb íram hogy az fő helyre egy vagy két kalánt tettek, onnan lekerkte s evett vele, s meg visszaadta. Nem értem ugyan, de az régi emberektől hallottam, hogy azelőtt még villájok sem volt az magyaroknak külön, hanem egy vagy két villa volt az asztalnál, azt elébb s meg elébb adták, úgy vettek húst az tángyerra; az pedig az embereknek az eleinél ezüsből volt, mint az kalán, az nyelire valami szép magyar sententiákat irtanak le; nekem is vagyon két vagy három ezüst villám olyan. Sőt azt írja Galeottus, ki minden nap az Mátyás király asztalánál evett, hogy Mátyás király ideiben az egy késnél egyéb asztalnál nem volt, s csudálkozik rajta, hogy mivel az magyarok mindinkább leves étkeket ettenek, s kivált sáfrányost, s mégis a Mátyás király köntösin mocsok soha legkisebb sem volt. Nem vala akkor híre a supponnak, sőt ha suppont kértél volna, talám azt gondolta volna, hogy zsúpon akarsz fekünni; minden leves az polyeka vala és káposztalé, leves disznó oldalosas. A mint most levest esznek elsőben, akkor főtt sós káposzta vala az első éték az kiből ettenek.

Mikor megittasodtanak az emberek soknak énekes inasai voltak, akkor énekelni kezdetek, valami szép régi magyar dolgokról énekeltették, néha szerelem énekét is mondottanak kivált az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob, akkor szép magyar nóták voltak s azokat fűtták, s annál ittak az nagyja az embereknek. A mely nótákat pedig az síppal fűttanak, ugyan indította az embereket mind az

italra, mind a vigasságra; most talám azokat az szép magyar nótákat senki Erdélyben el sem tudná fűni. Trombitáltak is némelykor, de azt úgy fűtták, mintha egy farkas ordított volna. Baxamétának híre sem vala, mert kivált az ki tudja, hol Baxafalva, ha mondták volna az Baxameta nótát, talám azt tudta volna, hogy Baxafalvára kell menni.

Asztalról felkelvén, vagy még asztalnál ülven is, készen volt az hegedű és duda, ottan ottan az frulya és czimbalom is; azután táncolni kezdetek, nem ugrándoztak kecskemódon, mint most, hanem szép halkal járták, gyakorta kiáltván: három az táncz. Azután volt az lengyel változó, holott hol az férfi hagyta el az leányt, hollott hol az leány az legényt, hármat fordulván egymással, magokra is hármat fordulván, úgy választott az legény magának leányt, vagy az leány legényt, az kit akartanak. Azután volt az lapoczkás táncz; ezeken kívül a régi magyaroknál, nem az köz-, hanem az uri és főrendeknél, nem csak az lakodalmokban, hanem vendégségekben is, kedves tánczok tudniillik az egeres táncz és gyertyás táncz, mindenik tánczhoz szokott nóta, melyet a akkori muzsikások jól tudtanak.

Az egeres táncz ilyen volt: egy sorjában állott kilencz vagy tiz férfi, kivált ifju legény, ellenben más sorban megannyi leány, közöttük olyan spatium volt, egy pár tánczoló tágasan eljárhatott; egyik legény elvitte az más sorban álló egyik leányt, vagy kétszer tánczczal megkerülte mind közben mind kívül az két sorban állókat, azután elbocsátotta kezit a leánynak, külön kezdetek tánczolni, de csak abban az lineában; akkor kezdeték mondani: macska, fogd el az egeret; ha jól tanolt leány volt, úgy elfárasztotta az legényt, míg minden egyetmása a testitől megizzadott, mert elől az leány, utána az legény úgy kerülték kívül belől az két sorban állókat, mikor az legény szemben érkezett az leánynyal s meg akarta fogni az kezit, az leány akkor visszafordult, erővel pedig nem szabad volt megfogni az kezit, hanem ha szép mesterséggel kezire vehette. Mikor osztán megfogta, akkor ujjolag kétszer-háromszor az leánynyal együtt tánczolta az sorban állókat meg kerülte, úgy osztán az legény az maga helyére, az leány is az magáéra állott, mingyárt az mellette álló legény az más sorban álló leányt elvitte, azok is úgy járták, és az táncz mind addig tartott, míg valahány legény s leány volt az két sorban, azok is tánczolta egymást megpróbálták.

A gyertyás tánczot így járták. Két ifjú legény két égő gyertyát vettek kezekben, egymással úgy tánczoltak sokáig, rá

vigyázzván mikor egymást megforgatták, az gyertya tűzivel egymásnak haját vagy köntösit fel ne gyujtsák, azután oda mentenek, hol az asszonyok és leányok veszteg ültenek vagy állottak, mind az két legény szépen térdet hajtottanak, az két égő gyertyát két asszonynak vagy leánynak adták, azok egymás kezit fogván, az gyertya más kezekben lévén, úgy tánczoltanak, azután oda menvén, az hol az férfiak voltak, térdet hajtván az két égő gyertyát azoknak adták kezekben azok is még úgy tánczolván, ujabban két leánynak adták.

Volt süveges táncz is, az kit annak hittak; ott a férfi egy szép süveget az keziben vett s feltartotta, egyedül kettőt hármat tánczolva fordult, azután az melyik asszonyt vagy leányt akarta, tánczban elvitte, kettőt hármat fordultak; azonban az süveggel az leányt vagy asszonyt mind addig csalogatta, az mig az süveget elkaphatta, elkapván az asszonyt vagy leányt, még kettőt hármat fordult véle, mintegy dicsekedvén az győzedelmen, azután megint olyan legényt, a kit akart, elvitt, kettőt hármat fordulván véle, meg az legényt a süveggel kezdette csalogatni; mind addig, mig az férfi is elkapta; elkapván, szintén úgy tánczolt a férfival. (Oda fel kell vala írnom, hogy ott is ketten tánczoltak) mint oda fel leíráim, itt is mikor jó mesteri voltak, mind az legény az leányt, mind az leányt az legényt alkalmasint megfárasztotta.

Most az ilyeneknek semmi keleti nincsen, sem a szép lassu magyar táncznak, hanem azt kiáltják: vonjad az német, francia, tót tánczot; úgy ugranak mind az legény mind az leány mint a kecskék.

Az minevétnek híre helye sem volt, ha éléhoztad volna az minevétet, talám más azt tudta volna, hogy azt kérded, ma mit ett.

A régi Erdélynek köntösiről.

Ne kaczagjad erdélyi magyar, midőn hallod, hogy az francia asszonyoknak az az symboluma: gallae dominae, melyet ha igazán akarunk magyarul kimondani, úgy kell mondanunk: a francia asszonyok uralkodnak az férfiakon; mert én is gondolom hogy igazat írok, midőn írom hogy ma Erdélyben az férfiának nagyobb része haec vir, az asszonyoknak nagyobb része hic foemina. Azért én is az mostani felfordúlt világhoz alkalmaztatom írásomat, és az asszonyok köntösin kezdem el ezen czikkelyt.

Nem értem, de hallottam bizonyosan, hogy régen az fő-asszonyok geleznában [szőrmében] jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nusztból való volt, kinek nestből, kinek petymetből, egy szóval az kitől mint tőlt ki, az minthogy gyermekkoromban magam is láttam az nagyanyám Imecs Judith petymetből való geleznáját, s hallottam bizonyosan, hogy más régi fő-asszonyoknak is még akkor az geleznájuk megvolt. A fő leányoknak az fejin nyak szirtin feljűl, az tetejeken kevésse alól, hat csontból szőrrel erősen megkötött korona forma jó féle gyöngygyel megrakott vagy klárrissal az kitől mint tőlt ki, magos csúpos hátra függő koronájok volt; az asszonyoknak és leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt, az könyököktől fogva az keziig sípos ránczos szoros újja volt, inneplő pedig olyan tábla forma volt, ki aranynyal varrott, ki jó féle gyöngygyel rakott ruha volt, az melyet azon ránczos síp forma ing ujjára tettek. Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt, némelyeknek az közepin ezüst fonalból varrott vagy szőtt czifraság volt, az alább valóknak tiszta czérnából szőtt keztyűjök volt, az keztyűből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak. Nem árulták akkor az leányokat csecsek mutogatásával, hanem ugyan az felé varrott vagy rakott gyolcs volt mint az kis ing sipján, az kivel gallér helyett az mellyit befedte egész az torkáig, majd addig, az meddig az nyakra valójok volt; ezt igen gyermekkoromban így értem. Igen viselték azelőtt mind az asszonyok mind az lányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencse szemnyi islogokot, mert az volt az nevi, úgy hogy egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hítták síp ujjú ingnek. Nem volt akkor ránczban szedett egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor épen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsíbvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészen, többire félig nyakok csecsek meztelenül úgy áll, mintha épen az férfiakot kénálnák csecsekkel.

Azonban még a fő asszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász módon; télben szőrből botosok volt, az kit az csizmára vagy sarura húztak, hogy az lábok meg ne fázzon. Nem vala annyi modi

az fejeken, noha az menyecskék akkor is majd így jártak, mint most, de nem vala annyi táré, hanem tisztességes fátyol volt az fejeken, azt lebecsátották, hogy el igen messze vonzóldott. Mikor házoknál voltak, ugyan mentét viseltenek, de útra menvén, mellyre valóra palástot vettenek fel; az téli palást pedig, kinek mint volt tehetsége, úgy béreltette ki nuszttal, ki nesttel, ki petymettel, s az uri fő asszonyok mind otthon, mikor templomba mentek, vagy máshová, mind lakadalmakban, mind temetési alkalmatossággal, palástban mentek. A palást úgy volt bérelve, mind az kinek rendi volt, mert akkor igen reá vigyáztanak kit miféle egyetmás illet meg.

Nyári palástot is viseltenek, az mely szintén úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborból volt az uri fő nemes asszonyoknak, másképen egyéb színű selyem matériákból is volt, de ritkábban nyári palást; annak kívül az eleje selyem a galléra egészen bojtos bársonnyal vagy karmazsin színű vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt prémezve. Az öreg rend asszonyok fekete selyem biborból csinált nyári palástot viseltenek, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélyesen szélyes fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva, s egy újjnyira a csipke alól, feljül alá volt eresztve az palást szélyin.

Kis subájok is volt akkor az kis asszonyoknak s fő emberek leányinak, veres, zöld, megyszin s más színű bársonyokból; az bő és szélyes volt, de rövid, mert az derekán alól nem ért, szintén úgy, mint az bársony palástnak az két eleje szélyén s hátul is szélyesen, s az galléra nesttel vagy nuszttal meg volt bérelve, azonkívül az mint az palást, ez is kül meg volt erősen hányva arany vagy ezüst csipkével vagy kötéssel, az kitől mint tölt ki; az kitől kitölt, úgy fel volt hányva, hogy felyül harmada az materiának alig maradott simán. Igen ritka volt akkor az jó féle veres kláris öv Erdélyben, épen csak az nagy uri asszonyok viselték. A nyaka körül kinek nuszttól, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák süvegek kinek nuszttos, kinek nestes.

A kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is az fejeken két felől, az homlokokra feleresztve sok színű festett strucz tollakat viseltenek, s igen díszesek voltak azokkal. A hajokat két felől, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították, mert akkor híre sem volt az álhajnak; azt két felől lebecsátották vékonyan, imitt amott jó féle gyöngyöt is felfonva elegyítettek, az kitől kitölt, köziben. Mikor útra

mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt, azt a mellyeken keresztül fogták, az közepin valami drágakövű gyűrű volt, épen az mellyeken az két végit az fátyolnak két felől az czombokon lebocsátották, hanem az mely része az csipőjüket érte, azt ott megakasztották tővel.

A szásznék az mellyeken mind olyan medály formát hozdoztanak, az kit kesentyűnek hittak, az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges, kivált falusi szásznéknak, kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléhből, de mindeniknek volt; csinált kövek vagy csinált üvegek voltak benne.

Abban az időben nagy fő nemes asszonyoknak rása szoknyája volt, öve öreg rend fekete klárisból fűzve rendszerént. Ám lakodalomban s nagy solennitásokban öltöztek magok rendek szerént czifrán, minden nap megérték az rása szoknyával. Nézzd meg most, igyekezzél fogadni egy lotyó szolgálót, vagy nézd meg még az paraszt jobbágyleányokat is, már ezek között is közönséges az rása ruha, ha penig egy rühös alávaló asszonyt vagy leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is említs neki brassai vagy szebeni egyszer ványolt posztó szoknyát vagy mentét, hanem jó féle rásából valót, annak is az aljára három renddel arany massa csipkét, galandot, rókával prémezett selyem gombbal rakott rása mentét, három forintos pártát, arra szélyes ezüstös pántlikát. Értem hogy az nemes asszonyokon kívül nem volt három falusi asszonymak mentéje, azoknak is brassai posztóból, bárány bőrrrel bérelve s prémezve. Értékes, mind szabad, lófő, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok, télben zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt kerítvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban; gyołcs rokolyának, selyem pántlikának híre sem volt közöttök; most sok asszony, leány, az kiknek férjek vagy atyjok házánál nincsen egy falat kenyerek, mégis czifra az mente, gyołcs az rokolya, drága az párta, az asszonyoknak aranyos szélyű gyenge patyolat. Jobb volna az mit erre költenek, adnák az portioban s járnának úgy, mint az régi jámbor asszonyok s leányok.

Ne hagyjuk el az régi székelly asszonyokat. Minden lófő vagy darabant embernek az felesége nagy kontyot viselt, abban nagy két tőt szúrt fel, mintha két szarva lett volna; az konty felől való része az tőnek hólyagos volt, azt a kontyon kívül hagyta, a kinek jobb tehetsége volt, annak ezüst volt mind az tője, mind az hólyagja, némelyeknek az hólyagja aranyas, az többinek olyan volt az micsodás tőle kitölt, de az akkori asz-

szonyoknak s leányoknak nagyobb dicséreti az, hogy ritkat hallott az ember, kivált az magyarok között. Jut eszemben gyermekkoromban, hogy egy fattyazó vala Torján, meg is hala az szülésben, annak olyan hire volt hogy, mintha valami nagy csuda történt volna; de most bizony nem csuda, és talám olyan ritka most az jámbor, az mely ritka volt abban az időben az Nézd meg Erdélyi ember, hogy bizony nem az császár adója szükíti Erdélyben az pénzt, hanem feleségtekre, lányotokra való haszontalan cifrázás. Mind az két hemispherium politicáját elolvastam, de majd mindenikben rend vagyon az asszonyok és leányok köntösiről, csak mi közöttünk nem látok; nézd meg csak az erdélyi alma natio saxonialis az asszonyok és leányok köntösiben, mely szép rendet tart, ezért is teli az láda; de mivel hogy az mostani sok cifraság, haszontalan krepin, paszamánt, s a többi az férfi köntösökön is, nem kevésbé kisepri Erdélyből az pénzt, lássuk az férfiak is Erdélyben régen mint jártanak, s micsodás köntösben.

A férfiak azért azelőtt az nagyja az embereknek pár nuszto süveget viselt pompára, medály rajta s abból kolcsogtoll állott ki; de csak az közönséges fő emberek is, ha csak jó féle gyöngyből csinált bokkrétát is viseltenek; nyárban pedig az ifiak virágból való bokkrétát is tettek süvegekben, feljül tévén az köves vagy gyöngyös bokkrétát. A közönséges fő emberek egyes nuszto süveget viseltenek; az urfiak két, három, némelykor négyszerű nuszto farkas süveget, abban forgó vagy kerecsen vagy ráró toll volt, két felé ki fordulván, néha összemenvén; némelyek sas tollas forgót, de az urfiak is többire mind egy pár ráró vagy kerecsen tollat, aranyból csinált és drága kövekkel megrakott forgóban. Olyat viselt Gróf Gyulaffi László fő bejáróságában. De mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakva tettek az ifjak süvegekben. Akkor sok darvakat tartottanak fejedelem, urak, fő emberek udvarában, és mivel az darvak többire szürkék, kiszedték az tollakat szép gyengén, s fa olajat öntöttek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszedett tollakat, úgy fejedtenek meg. Mikor az olyan urfiak darutollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek üszely berzenynyel veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal aranynyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra, annak is homlokán (üstök nyomtatónak hitták) bársonyra varrott, drága medályban rakott három s néha két szál daru-

toll lévén ezüst kengyelekben lábai, csizmáján aranyos sarkantyú gyémánttal vagy rubinttal smaragddal megrakva, utána az sok sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga azokon nagy ezüst, aranyos gombok, egy néhány rend ezüst lánczokra szorítva, elől az elkészítettet, sok képen cifra vezeték paripák, megugratta szép moderatióval magát az lovon, fűtták az török sípot, trombitát: — bizony akármely király udvara Európában cum recreatione megnézhetne volna. És, hogy példát hozzak elé, mikor Székely László házasodott, az mely hintót vitétt az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy-egy darutoll volt medályban csinálva az homlokán maga fejében is három szál darutoll, az mely festett portai paripán ült maga, annak két szál darutoll volt az homlokára akasztva.

Kivált az ifiak igen szerették viselni lovokon az csigás kantárt, szügyellőt, farmatringot. Az urfiak olyan apró mint az bab csigákkal rakatták meg szijzserszámokat, melyet gyöngycsigának híttak, közben közben sok féle színű öreg, mint egy kis alma, tengeri csigák lévén rá csinálva. Az nemes ifjak másféle csigás szerszámot viseltenek, az olyan olcsóbb volt. Fekete süveget is igen viseltenek az nagy emberek; selyemből volt csinálva, az nemeseké szép fekete bárány gyapjuból; mikor megholt az férfi, olyan süveget vontanak az fejekben, úgy tették koporsóban s temették el, az mint hogy most is az temetőben, mikor új sírt ásnak s régi holt testeket találnak, az olyan süvegek elrothadva meglátszanak, az mint én magam is sokat láttam.

Az ifiak pedig nyárban ugyan hasonló fekete süvegeket viseltenek, de csákóst, abban szintén úgy az oda fel leírt forgókot; az süvegnek az csákóját ezüst tövel sűrűn megrakták, az tőnek az gombja aranyos volt, rendszerént az süveg alsó karimáján, az sinórnak helye volt az az kitől kitölt ezüsből, selyemből volt, némelyeknek csak tiszta selyemből. Az süvegnek azon alsó részén némely helyeken hasadék volt, az melyen kieresztvén az sinórt, megczifrázták, az sinór vége hosszú volt, azt az mellye mellett job felől kieresztette, s egy kevéssé az övin alól ért szép vitézkötés lévén azon sinor végén, kettős volt az a sinór, melyen föl s alá járó gomb volt, mikor nyargaltak, hogy az forgó az posoni süveget le ne vonja az fejből, azt az sinórt az torkok alá tették, s az említett fel s alá járó gombbal megszorították.

Az csizmájok szarát alól az horgasinokon szép térdkötővel megkötötték; az jó két újj széles volt, csatt némelyiknek

ezüsből, az térdkötő vagy majczból vagy bagariából volt, vagy közönséges szijból volt, az kötőnek az vége, az kívül megkötötték, vagy czifra selyem rojt volt, vagy az szijából való czifrázás. Én is gyermekkoromban ugy viseltem. Micsoda nád pálczat viseltenek az urak és fő rendek, oda fel az fejedelem dolgai között leírom. Viseltek kalapot is nyárban, annak az elein csukrosan fenállólág egybenkötött fekete strucz tollakat.

Az ifju legények, az kiktől kitölt, viseltek ezüst aranyos tollas buzogánt, bársonnyal volt borítva az nyele, az végi pedig ugyan ezüstös aranyos; az kitől pedig olyan ki nem tölt, vas buzogánt viselt, az nyele ezüstös aranyos volt, én is illet viseltem ifju koromban, némelyek pedig hasonló nyelű vagy czifra baltát vagy csákánt viseltenek. Az mely ifju legénytől az sem tölt ki, tatár korbácsot viselt, tamariskus fa volt az nyele, az két végén fejr csont vagy vékony hosszú nyelű két-három bog az korbácson; az hosszú volt, nohajkának hitták. Téli keztyűt ki párduczbőrből, ki hiúzbőrből, ki rókabőrből viselt, az nyári keztyűnek hire helye sem volt, ha valakinél nyári keztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna. Jut eszemben, egy valaki viselni kezdette vala az nyári keztyűt, csúfolni s kacagni kezdték vala, s szégyenletiben letévé. Bizony az fekete csizmát sem viselte más, hanem az ki gyászolt, az dali csizmát sem viselte más senki, hanem amaz nagy emlékezetű úr Kornis Gáspár.

Mind felső alsó rendbéli ember, mihelyt megházasodott, az szakállát meghagyta s holtáig úgy viselte; az egy Béli Pál szüntelen beretváltatta az szakállát, s hogy controvertáltak azt mondták, mikor tatárok rabja volt, nagy szakállá lévén, az tatár ura ha megharagudott annálfogva hurczolta, akkor tett volt fogadást, ha megszabadúl, soha szakállt nem visel, s nem is viselt holtáig.

Ha valaki abban az időben az szakállát leberetváltatta, nem beretváltatta az haját is egyszersmind, az csúf volt, olyat mondottnak neki, az kit szégyenlek ki irni. A fejét majd mindnyájan borotváltatták, ha kopocz volt, nem viselt idegen k... haját, az kit most barókának hínak, mert ha akkor elérhető volna a baróka nevét, más azt gondolta volna, hogy azt mondog, hogy bak róka megyen. Az kinek haja nem volt, hogy kopocz volt, szép fekete biborból vagy bársonyból való sapkát viselt. Az bajusza az száját némelyiknek egészen befogta, abban soha semmit el nem vágta, sőt mikor ivott némelyik, megtölt a bajusza s beszoppantotta. Nyakravalót soha máskor

nem viseltek, hanem mikor utra mentek, akkor némelyike szép gyolcsból való nyakravalót kötött fel, az kinek az két vége kinek skófiummal, kinek arany fonallal, kinek elegyesen, kinek tiszta selyemmel meg volt varva, azt függve leeresztette az öviig, vagy pedig némelykor hátra vetette az vállán az hátára, s ott lebegett; de rendszerént portai selyem török nyakravalót viseltenek, az alább rendű emberek pedig közönséges portai nyakravalót. Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt, annak nagy hosszú szélyes galléra, hogy majd az háta közepit érte, az karjának felit, elől is az mellye felől jócskán leért. Némelyeknek ezen galléron kívül vagy nuszt volt vagy hiúz vagy rókatorok, vagy valami drága bőr; az két újja úgy fityegett az földig; az mentéje újja kutyafüles volt, bérelve pedig attól fogva az hol az kezit az hasadékon kidugta, sohult sem volt, hanem osztán az végni az kutyafül felé, az kutya füllel együtt egy kevés bérlés volt. Mikor ritkán felöltötték, az újján való posztó összeránczolódott, ránczolva állott az karjokon. Abban az időben híre helye sem vala az paszamántnak, hanem nagy híre vala még Pázmány Péternek, azért ha valakinek elé hoztad volna az paszamántot, azt gondolta volna, hogy Pázmánt emlegeted vagy Pázmántot az sz. István király hadi vezérit. Ezen mentéjeken volt szövés ki egy újj szélyes, ki két újj, ki három, azt oldal-pecsenyének hitták; mindennek inkább proportionate vitéz kötés az végin, az ki arany, ki ezüst fonalból, ki elegyesen, ki tiszta selyemből való volt, azt varratták sűrűn azon mentére.

Hosszú mentéket is viseltenek az akkori emberek, melyet boér mentének hittanak, az urak s fő emberek jó féle posztóból, róka bőrrrel megbérelve, az nemes emberek veres muszulyból, bárány bőrrrel bérelve. Urak, fő emberek, nemesek nyári mentét is viseltenek, az urak mentéje belől vagy bársonnyal vagy aranyos matériával vagy velencei kamukával volt megbérelve, az többinek vagy rásával vagy bagariával. Abban az időben kétféle skarlát posztó volt, velencei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból kötöst, az másik török gránát volt, négy forintos volt singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld s meczsín volt, ilyet viseltenek fő emberek, nemes emberek, az olyan tartós posztó volt, három-négy rendbeli dolmány mente is elszakadott addig az angliai posztóból a míg ebből egy rendbeli. Volt sálya nevű posztó is, az is az uraknak való volt, köz nemeseknek volt az fajlandis, közönséges landis.

Mind urak, fő nemesség az köntösököt sinór helyett galanddal szegették bé, az urak ezüst, arany galandban, az nemesek selyem galandban, azután kezdék bogárhátú sujtásos ezüst arany fonalból vagy tiszta selyemből sinóroztatni köntösöket.

Akkor minden rendbeliek jó hosszan viselték s bőven dolmányokat, mentéjeket, azért is tartott sokáig az egyszeri köntös. Az fejedelem kivált s az fejedelemasszony udvari népit inasit csak arról is megismerték, nem privatus urak cselédi, hogy az országbelieknél leghosszabb köntöst viseltenek. Az dolmányon nem voltak olyan sűrű gombok, azok is egy dolmányon nem voltak többek tizenkét gombnál: az ezüst gombot, mind aranyozva, mind fejéren, abban az időben igen viselték, az heveder-övnek hire sem volt, hanem szép selyem-övet viseltenek, némelyeknek az végén majcz volt, ezüst, aranyos csattal, pikkelyekkel, az végén meg ezüst. Nyárban pedig az öreg urak materia köntösben jártanak, az vagy bibor vagy kanavácz vagy kamuka volt, mert bársonyban az egy fejedelmen kívül másnak járnai szabad nem volt: az ifjú urak pedig karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggött vagy skófiummal vagy arany fonallal varrott ingeknek az újja. Az ifjú legények pedig viseltenek valami gyenge matériából való inget (noha az alatt más gyolcs vagy bulya vászon ing is volt) annak újja, mellye, galléra czifrán meg volt varrva, rojtos kötővel, másként épen olyan volt mint az ing, csak bővebb, azt pánczél ingnek hitták.

Bérlett nadrág ritka volt, de azon is az hátulsó varrásán semmi sinór nem volt, rendszerént bőrcapca volt reá varva talpalló helyett, s némelykor úgy sétáltak török papucsban benne; az csizmája kinek sárga, kinek veres, nem fekete, azon ezüst aranyas sarkantyú vagy tiszta ezüst.

Az ifjú legényeknek ugyan, mint az uraknak is hosszú mentéjek volt, rendszerént róka háttal bérelve, de az közönséges viselő mentéjeknek az alja rendszerént az horgos inokat érte. Nem vala akkor híre az krepinnek, mert ha valakinek mondottad volna krepin, s deákul tudott volna, felnyitotta volna az fülit s azt hallgatta volna, hol zörgetnek, hanem minden czifraság az mentéjekeken az vitézkötés, az pedig az mint kitől kitölt, kinek skófiumból, kinek ezüst arany fonalból, kinek tiszta selyemből, kinek elegyesen; némely csak egyes volt, némelyik hármás, egymás végiben, de azok már keskenyebbek voltanak s kisebbek, úgy volt az mentéjekre varrva. Viseltek némelykor ezüst vagy ezüst- aranyos gombokat is

az mentéjeken. Az dolmányok olyan hosszú volt az mint oda fel leírá, s olyan formán volt czifrázva, mint az mentéjek; a dolmánynak az újján mind kutya fül volt, az szép bársonnyal volt bérelve; az nadrágok is tisztességes, sem bőv sem szűk nem volt. Salavárit is viseltek az ifjú legények, mind urfiak, mind nemesek; az nadrág hasítékjáig ért a salavári, ott belől az nadrágon ezüst vagy selyem sinór lévén varrva két renddel, az sinórok végiben fél újjnyi ezüst vastag tők, azokat sinóron által vonták a salavári lyukain s úgy kötötték az nadrághoz. A salavárin az hol az lyukak voltak, oda szű formára csinált galanddal vagy sinórral köről megvarrott posztó volt, az ezüst tők onnan fityegtének le.

Némely úrfiak varrott bagariából való telekes bocskort is viseltek, hajdú módra; igen cifra, szironnyal sőt ezüst fonallal vagy selyemmel czifrázott majcz vagy szíj volt az kivel felkötötték, sőt a telekes bocskor felső része is azképen meg volt czifrázva.

Az nagy haj igen igen ritka volt, sőt soha nem emlékezem, hogy ifju legényt nagy hajjal láttam volna, de hogy azt hátul vagy sínórral vagy pántlikával megkötötték volna, mint a lófarkát, mint most cselekesznek, híre helye sem volt, annál inkább zsacsókban hordozták volna. Ha akkor kötött hajjal vagy zsacsókban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kaczagták s csúfolták volna s azt tudták volna, hogy farsangos, mert abban az időben láttattak ottan ottan bolond farsangos köntösben járók, hanem az, kinek, ritkán, nagy haja volt, azt szépen lebecsátotta. Kiki inkább leberetváltatta, s úgy üstököt hagytanak magoknak, azt szépen felkötötték s abban gyönyörködtek, mennél nagyobb csomót köthetnek az üstökökön. Ritkán némelyeknek volt abba füzve vagy kevés pántlika vagy kevés sinór, kivált a gyermekeknek.

Az erdélyiek régi nyájasságáról és utazásáról.

Semmi nyájasság ma Erdélyben, ha csak ottan nincsen tubákpíxl vagy feif tubák; nem vala ezeknek híre az régi időben, nem kéri vala akkor elé az portobákos pixist, sőt ha mostani szokás szerént azt mondottad volna s úgy kérted volna hogy tubák píxl, az ki deákul értett volna, azt gondolta s magyarázta volna, hogy tubák szurkot vagy szurkos tubákat kérsz. Nem szíja vala akkor más sem az portubákat, sem az füst tubákat, kivált gyermekkoromban, hanem kocsis, lovász,

darabant, azok is ritkán, hanem az hajdúk és az fejedelem németjei s peczér s afféle. Akkor mostani mód szerint egy pipa dohányt ha úgy kértél volna: fajf tubák, más azt gondolta volna, fáj valamid a tubák miatt. Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad mind lovad jól lakhattál volna; nem vala hire az vendégfogadónak. Csudálkozva néztünk Kolozsvárott a közép utcában hogy mondták, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leirva késsel az tűzhely és írott fazakak előtt. Vala egy rongyos ház Miriszlónál is, az kit hallottam hogy vendégfogadónak mondtak, de nem láttam hogy vendég szállott volna belé; talám még Básta György csináltatta volt, mikor ott megverte volt Mihály Vajdát. Hanem ha megindultál volna abban az időben, elől küldöttél volna az faluban szénát abrakot az lovaknak, magadnak enni valót, s ha bor volt az faluban, bort is adtak volna, sőt az Szászságon bár az magad lovadon ne jártál volna (noha ezt az ország artikulusa limitálta volt, de avval bizony keveset gondoltak), posta lovat eleget adtanak, sőt ha az szegény folnagyok, birák úgy nem viselték magokat, az mint az uton járó kívánta, jól megverték az hátát s rajta sült. Az ugyan bizony nem igen volt jól, de mikor az urak között valaki megszállott valamely szász faluban a kiben híres bor termett, akár mint tartotta az szegény folnagy, de az úr megharagította magát, s csak ne haragudjék, két-három hordó borban megalkudott, az szegény folnagy, csak ne haragudjék az úr. Ha pedig vagy szegény atyádfiához vagy becsületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan szivvel látott, hogy örömben talám az lelkit is kitette volna érted. Még is, az mi csudálatra méltó dolog, az urak sem voltak pénzesebbek mint most, mert azmiképen most nincsen pénzünk, úgy abban az időben az urak épen az pénz gyűjtésre semmit sem vigyáztanak, hanem csak az egy böcsületre és emberségre; az parasztember is, sem magyar, sem szász, sem oláh, szegényebb nem volt mint most, sőt bizony sokkal gazdagabbak voltak, mint most.

Azon kívül mind az urak, mind nemesség mind parasztság nagy szeretetben éltenek; nem vala akkor annyi úr, hogy az kinek az apja kereket falazott is, most a fia megharagudnék ha úrnak nem hínád. Gyermekek koromban hallottam, hogy egy grófnak Magyarországon meg volt öt-hat száz jobbágya, s azt tartották grófnak, mert Erdélyben, az mint oda fel íram, több gróf nem vala gyermekkoromban gróf Csáki Lászlónál,

Erdélyben úrnak azt tartották, az kinek háromszáz, jó fő embernek, az kinek száz ház jobbágya vagy ad minimum hetven vagy hatvan; most némelyek az kik az úri titulust könnyen felveszik, s ha valaki fel nem adja, megharagusznak, két három jobbágya alig vagyon, az egyik bíró, az másik kolcsár, az harmadik szabados, annyival adós az ilyen úr uram, ha megakarnák venni rajta, bizony az dolmánya sem maradna meg. Az mint más munkámban is leírtam, régen az tizenkét tanács úr, gróf és nagyságos urakon kívül többnek úr nem vala neve, úgy azoknak gyermekin kívül urfi, kisasszony; sem annyi az asszony nem vala ezeknek az feleségeken kívül, az mely urakat oda fel leírek, hanem ha annál nagyobb fő ember volt is, csak úgy mondották: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed, mint vagyon asszonyom; gyermekeknek pedig kis uram, kisasszonyom, vagy Zsófi asszony, Margit asszony. Tanács úr uram is érte meg az tekintetes, nemzetes titulussal, noha bizony látom, hogy az ifju Rákóczi György fejedelem idejében az tanács uraknak rendszerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes nagyságos titulussal. De most nézd meg, ha egy alábbvaló fő embernek is úgy nem irod: az tekintetes úrnak, vagy az legalábbvaló bárónak: az méltóságos báró urnak, megharagusznak érette; holott régente az egy fejedelmen kívül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt. Régen az tanács urakon és nagyságos urakon kívül azért haragusznak vala meg ha úrnak mondják vala: ma nézd meg, egy elévaló városi ember is ha úrnak nem mondd, feldúzza az orrát. Nem híják vala akkor az emberek egymást az úr, az úr, az asszony, az asszony, úgy hogy már majd az testvér-atyafiak is szégyenlik egymást atyafiának híni, hanem az úr s az asszony, az úrfi, az kisasszony. Abban az időben, ha annál távul valóbb atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltak, úgy hítták egymást: öcsém, bátyám, sógor, koma; sőt az ki atyafi sem volt, mégis azokat is atyafinak híttak sokat; a kik atyafiak nem voltak pedig: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed. Sőt olyan szeretet volt, az mint oda fel leírom, hogy az atyafiak elmentek egymáshoz, egy-két hétig elültenek egymásnál, mégis mikor elbúcsúztak, kivált az asszonyok, egymástól, úgy búcsúztanak el sírva: jaj édes néném asszony, édes öcsém asszony, megbocsásson kegyelmed, még nem is beszélgetheténk egymással. Ha valamely újságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe mikor újság volt

csak egy lúdtojás is vagy egy császár madara, tizenöt mélyföldnre elküldötte egyik az másiknak.

Farsángban pedig, kivált az székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: most az emberség megindult és az ember telenséget felkeresi, s ahol feltalálja emberségre tanítja. És mivel minden időben vagyon rossz ember, ha rossz emberre tanáltak valahol, avval nem gondoltak, vagy akart vagy nem, jól kellett főzetni, másként az övéből az atyafiak bizony jól főzettek, vagy akart vagy sem, de az gazdának csak jó kedvinek kellett lenni. Ezen kívül tizen, tizenketten az atyafiak és nemesek egy számban beültenek, zekében, harisnyában öltöztenek, az szán előtt hat ökör volt, közöttök két-három cseber bor, s úgy ittak s úgy jártak egymáshoz, csuklyát vontak az nyakokban, botot az kezekben, feles cigány hegedűsök, dudások az szánban, kiáltásokkal, muzsika-szóval, úgy járták az tartományt.

Nem vala inter privatos religionis respectus, az akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtanak; sőt az házások között is nem vala respectus religionis, ugyanis Bethlen Gergelynek catholica felesége vala, Apor István catholicus, az felesége kálvinista, Gyulaffi László catholicus, az felesége unitária, Gyerőffi György catholicus, az felesége unitária, Thoroczkai Istvány catholicus, az felesége kálvinista, sőt mikor Bethlen Gergely meghala, az feleségivel együtt temeték el, ben az háznál kálvinista predikátor, Csepregi, predikálta, kün az templomban P. Vizkeleti Zsigmond. Nem vala az házások között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés; nézd meg kérlek, ma az religioért is úgy nézik egymást, mint két ellenség. Az más vallású embernek adjon isten szent lelket, hogy jöhessen az igaz hitre; személyiben miért lehessen ellenségem, nem látom, sőt az igaz catholica anyaszentegyház azt tartja hogy mi catholicusok az olyanokhoz legyünk szeretettel.

Nem volt akkor annyi superlát, hanem estve jól lakván, a palotában vagy nagy házban, vagy az micsodás háza volt az gazdának bevettek egy falka szalmát, azon feleségivel együtt ki ki egymás végiben virradtig jó izűt aludt.

Épen nem nagyzották akkor az emberek magokat; urfiak, elévaló fő és nemes emberek, húsvét másod napján az az

vizben vető hétfűn rendre járták az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben, sőt az elévaló embe-
reknél csak magok házoknál is estve az frajok az leányok házában kádakkal hordották fel az vizet, reggel csak könnyen öltöztek, tudván már az jövődőt. Reggel azért az udvariak csebrekkel, kártyákkal reá mentek az leányokra, ottan olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna az vízben. Hasonlóképen aprószentek napján vesszővel úgy jártak az leányokkal, úgy vesszőzték egymást.

Még az nagy emberek is abban gyönyörködtek, mikor az cselédek vígan voltak, sőt sok nagy ember, az kinek elébbvaló szolgálói voltak, azokkal mindjárt ivott, megrészegeedvén, az hegedűsöket behítták s virradtig tánczoltanak; az udvariak gyakorta egymást vendégségben hítták, vígan voltak s ittak, mert az urok még gyönyörködött benne mikor az cselédje vígan volt, csak ne verekedett s ne veszekedett, mert azt el nem szenvedték.

Az levélírásban is semmi ceremoniát nem tartottanak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még azt is cőpertában nem csinálod, vagy spanyolviaszszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az régi embernek pedig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészen beírta, alig maradott egy kis tiszta papíros, mikor az levelet egyben fogták, az hová titulust írjanak. Mind az országnak, mind az fejedelemnek beadott supplicatiot egy negyedrészt papírosat egyben fogván úgy írtanak, sőt láttatt az fejedelemnek olyan supplicatio is, az ki egy arkosnak az nyolczadrészsire volt írva, melyben grátiát kértek az fejedelemtől egy jobbágnak második lopásáért, melyre így resolvált volt az fejedelem: ha egyszeri, gratia, ha kétszeri, akasztófa. Azt pedig nem fősvénységből cselekedték az régi magyarok, hanem egymáshoz való sinceritásból, mert akkor is megvehettek egy koncz papírosat egy sustákon vagy négy poltrán; kevés papíroson is írtanak cordialiter, most az aranyos szélyű czifra papíroson egymást rágják, ezer hazugságokkal egymást lemocskolják, egymásnak hízelkednek. Ha megláthatnád, mennyi mocskos levelet írnak most egymásra Bécsben, én Bécsben lakván, némely részit láttam: akkor bizony elhinnéd, hogy igazat írok. Az akkori időben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyér béllal is pecsételtének, senkinek gondolatjában sem ütközött hogy apprehendálja.

Mikor valaki az embereknek az nagyja útra ment ha felesége gyermeke nélkül ment, csak paripán ment, ott konyhaszekér nem volt, hanem az vezetéken vagy szolgánál viaszas palaczk bor, fejér czipó, némelyeknek az tarisznyában ösztövéres szalonna, az mellé fokhagyma, sódar pár-vagy mogyoróhagymával, sült tyúk, sőt némelykor, s gyakrabban, ezek közül csak az egyik volt; nyárban mihelyen jó fűvet kaptanak, megszállottak, az köpenyeget az fűre vagy, ha szénabuglya volt, az buglya mellé leterítették, s jobb ízűt ettek belőle, mint most esznek sokan az állapotában. Mert akkor ha csak elérhető volna is az allepatrétá nevé, azt gondolta volna más, hogy Alparétot emlegeted. Sőt az öreg Haller János nagy úr vala, mégis mikor úton ment, ha tallón volt is, mikor az óra tíz volt, megállott az hintóval és evett. Nem vala akkor híre az sézának, mert ha elérhető volna hogy séza, azt gondolták volna hogy oláhul szólasz s ez, az az ülj le; hanem akkor az urak s az embereknek az eleje, mikor sár nem volt, város helytt gyalog jártanak. Némelynek volt tiz-tizenöt sastollas, forgós szolgálai is utána, azoknak mint egy disznóverő nagy fa, olyan csomós botok voltak az hónjok alatt; ha pedig sár volt, az városon szerszámos paripán jártanak, s úgy kísérték az említett szolgálak gyalog, ha térdig érő sár volt is. Megvolt némely uraknak tíz, sőt némelyeknek húsz asztali szolgálai is; azoknak nagy ezüst s három negyedfél ejteles ezüst pohárból adtak asztalnál innok. Rendszerént háromszor adták bé az bort asztalhoz az asztali szolgálaknak: elsőben mikor el akarták szedni az első fogást, másodsor az második fogás után, harmadszor az gyümölcsre, noha, az mint feljebb is írá, mikor az uraknak jó kedvek érkezett, szintén úgy ivott egyest vélek, mert azok vagy fő vagy jó nemesemberek gyermekei voltak. Némelynek megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is, azon kívül tizenöt-tizenhat étkefogója, némelykor több is, azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedűsi, dudási, furllyási, czimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hitták, bolondjai. Nem vala abban az időben annyi ember szólás mint most, hanem az tréfában igen gyönyörködtek asztalnál, azért az hol tréfás, játékos fő- vagy nemesembereket tudtak, azt magokhoz hitták, asztalnál jól tartották, mentől nagyobb tréfát tanáltak fel, abban mulatták magokat. Egy szóval, azt írhatom, hogy volt akkor olyan úr vagy úri ember, az kinek volt asztalánál annyi étke s annyi szolgálja, mint most az nagy gög mellett tizenkét, tizenhárom s tizennégy urnak

is vagyon; hát ha még láttad volna sokaknak az fizetett sok hajduit, sereg németeit, az kiknek magok strázsát magoknak állottak; nem valának ezek cságos, csígos, nagyságos uramék mindnyájon, hanem uram kegyelmed. Valyon ma hány gróftól, hány bárótól telnék ki az az pompa? mert némelyike mikor egyik jószágából az másikban ment, nyolcz, kilencz, sőt tíz társzekerei is mentenek el előtte, az kiken az egyet-mását és az apparátusát vitték; azok mellett az magok fizetett hajdúi, németjei voltak az késérők, azok kívül magok mellett volt egy pohárszék-kocsi, az kin az pohárszék egyetmás járt, más konyhakocsi vagy társzekér, az kiben az konyhára való eszköz, tálok, tángyérok, nagy konyhára való réz kondérok, hat, hét, nyolcz ejteles ón palaczkok, pinczetokok.

Mikor az fejedelem udvarlására mentek is, szerszámos paripákon mentenek, senki nem ment hintón; az tanács urak az várnak belső piaczára mentenek, az kik penig tanács urak nem voltak, az vár kapuja előtt szállott le lováról; akkor az lovász kápával béterítette az nyeretget.

Nosza sok titulus, most melyik győzné el ezt az vitulust?

Az régi erdélyiek lakadalmiról és házasságiról.

Menjünk már az házasságra és lakadalmára. Mikor valamely ifiu legény meg akart házasodni, elsőben, mint most is, az leánynak az apját anyját megjáratták alattomban, hogy van-e kedvek leányokot azon ifiú legénynek adni vagy nincsen; ha volt kedvek, napot tettenek, hogy mely nap menjen az ifiú legény leányt nézni. Az rendelt napra az ifiú legény mentől tisztességesebben lehetett, elment, de kivált az urfiak az oda fel leírt cifra lovakon s öltözetben; rendszerint mindenkor vacsorára ment az leánynéző; azt ott jó szívvel látták, asztalnál az legényt és az leányt egymás elleniben ültették szemben; erősen ittak, vacsora után éjfélig s tovább is tánczoltanak; az ifiú legénynek az szolgáját is mentől jobb szívvel lehetett, úgy látták. Megvirradván, az leánynéző elbúcsúzván, elment. Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűz-látóknak hívatattak, azokat is az legény cselédestől jó szívvel látta, megitta, tánczoltatta; mikor azok visszatértenek, az legény leánykérőket küldött, ha az leányt oda ígérték, még

megjelentette mikor megyen oda kézfogásra; azon az nap elment. Vacsora előtt az leányt ebédlőpalotában kihozták, ott lévén az atyafiaiban is sokan, ugy az leány atyafiaiban is sokan; azután az legény az környűállóknak térdet hajtott, czifrán, kardoson, lódingoson az leányhoz ment, és mintha kézfogással az következő házasságra kötelezték volna magokat, az legény szép gyengén az kezinek első ujjai végével megütötte az leányasszony keze ujjainak végit. De minekelötte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kéretek, megkérötte az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, ugy ígérték oda, vagy ugy vitték ki az kézfogásra. Az kézfogás után az leányt megint bévitték az apja vagy anyja házában, s ott megállott, azután az legény két atyafiától az jegyes-gyűrűt béküldötte, azt az leány elvette, akkor az leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyőre vagy az kitől mint tölt ki, olyan keszkenyőre, mentől tisztességesebb gyűrűt akasztván, az legénynek ugyanazoktól, kik az leány gyűrűit bévitték volt, kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény ujlag béküldötte két atyafiait, és az leányt hűtre kikérötte; akkor megint az apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták, rendet állottak. Az asztalon tisztességes szőnyeg volt, az asztal eleiben is az földre szőnyeget terítettenek, az pap eléállott, háttal az asztal felé, arczczal az nép felé; elément az ifiú legény, az szőnyegre állott, az leányt is elévezette valamelyik asszony atyafia, és az pap ott megesketé őket. Vége lévén az hűtlésnek, az leányt megint bévitték. Az szőnyeg, melyen az mátkások állottanak s megesküdtek, az papé volt, azon kívül mind az legény mind az leány apja jól megajándékozta. Azonban asztalt terítettenek, az étket elhozták, az leányt asztalhoz kihozták, megint az legénynyel szemben ültették, vacsorán vígan laktak, vacsora után éjfélig s tovább is tánczoltak.

Reggel felkelvén, az legény, ha nagy ember gyermeke volt az mátkájának száz aranyat küldött, vagy az kinek mint volt tehetsége, annyit küldött; rendszerént az öreg asszonyt és az leány apjának az cselédeinek az eleit megajándékozta; avval az leány apjától anyjától és az leánytól elbucúzott; akkor elment. Az mig penig mátkások voltak, az leány az mátkáját bátyjának hitta, az legény penig az leányt hugának, úgy is írtnak levelet egymásnak.

Nem akarom elmulatni azt is, hogy, noha nem értem, de

hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyúktojást főztek s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni. Elsőben azt kellett megtudni, híg-e vagy kemény, mert ha az híg tojást kemény gyanánt, vagy az keményt híg gyanánt bontotta fel, első szégyen volt, másodszer: mikor megsózta s felkeverte, s valami kifolyt az tojásból, második szégyen volt, harmadszor: mikor ette, úgy keverte fel hogy mikor az kenyérral mártogatta, semmi róla le ne hullott, és az tyúktojáshoz is annyi kenyeret metélt, hogy megérte vele, s meg is ette az tyúktojást véle, másként harmadik szégyen volt.

Mikor osztán az legény haza ment, ha apja, anyja volt, azokkal beszélt, ha szülői nem voltak pedig, az atyafiaival az dolgot közölte, az lakodalomnak napot rendeltének; az mely napot az leány apjának megizentének, azon napra az leány apja lakodalomhoz készült. Az ifju legény hogy azon napra elérjen, elindult, mindenütt azelőtt az hol mentenek, szállást szereztetett, oda bort, vágó-marhát, szénát, zabot, egy szóval mindent szállítatott, hogy mind jövet s mind menet, mind ebéden s mind vacsorán, valamig az leányos házhoz mentenek és onnét vissza az legény házához, bővön megérjék vele, mert menet jövet mindenkor vígan voltak.

Az legény rendszerént az közelebb való atyafiai közül hívott magának násznagyot, nyoszolyóasszonyt, vőfélyt és kisnyoszolyóleányt, vagy ha olyan atyafia közel nem volt, valami nagy urat kért, hogy vállalja fel magára az násznagyságot, úgy az több említett tisztességekre alkalmas személyeket kért. Az legénynek fő úri gazdája volt, az ki úton az vicegazdának az szükséges dolgokról parancsolt; az lakodalom előtt való nap az lakodalmas házhoz való közelebbik faluban megszállott, ott reggel felestökömet ettenek, elküldöttek, hogy mikor készen lesznek az leányos háznál, tudósítsák az nász népit: mert az vőlegénnyel feles úr, úrfi, asszony, kisasszony ment, kivált az atyafiai, de másféle urak, urfiak stb. azokat az kíséretet nász népinek hitták. Mikor megizenték, hogy készen vadnak, egész nász népivel megindultak, két úrfiat szerszámos lovon, párducz- vagy tigrisbőrben felöltözvén, daru- vagy kerecsentoll-forgóson elől küldöttek; azokat előlköszöntőknek hitták. Azok elmenvén, az menyasszony főgazdáját az násznagy nevel köszöntötték, meneteleknek okát megjelentették, az gazda szépen megköszönte és viszontag köszöntötte az násznagyot, s megizente, hogy jó szívvel várja

s látja. Akkor az gazda vagy egy nagy selleg vagy pohár vagy fazék bort az előlköszöntőkre köszönt, azt azoknak előbb megkellett innya, azután tánczot osztottanak nékik, s hármat tánczoltanak, az táncz után hasonló edény bort köszönt újlag az gazda az előlköszöntőkre, az kit meg kellett innyok; és mivel három-négy alábbvaló fő ember gyermekei ifiak voltak véle, azokat is úgy itatták s tánczoltatták. Azután az örömondók visszamentenek, és az násznagynak az követséget megvitték. Addig az háló-helyig rendszerént az vőlegény szerszamos paripán s tollason jött, hanem az lakadalom napján az násznagy mellé ült az hintóban, az vőfély pedig ugyan azon hintóban elől ült. Az második hintóban ült az nyoszolyó-asszony és kisnyoszolyó azaz kiasszony. Rendszerént a vőlegény hatlovas hintót is vitt az mennyasszony után; legelől ment az nász népe, azok előtt voltak az török síposok, trombitások, dobbal, azok előtt ment az ifiu legény nagy sastollas forgókban és párducz- vagy tigrisbőrökben felöltözvén, de az nász népe közül is az ifiak mindinkább forgósok voltak, ki párducz-bőrben, ki tigrisbőrben, az lovak is nagyobb részint aranyas szerszamban, tigris-, párduczbőrökben voltak. Az nász népe után mentenek az násznagy, vőlegény és vőfély szolgálai, mentől tisztességesebb köntösben, sok volt azok közül is forgós; azok után mingyárt vitték az násznagy, vőlegény és vőfély vezetőiket az oda fel írt ló-öltözetekben. Az násznagy hintója előtt ment két forgós tollas, párducz- vagy tigrisbőrben felöltözött ifiu legény, úgy hasonlóképen az nyoszolyóasszony hintója előtt hasonló két ifiu legény. Mikor osztán az faluhoz közel érkeztenek az hol az lakodalom volt, az fő gazda az gyűrűt kiküldötte, némelykor az gyűrű helyett két három aranyat is; avval egy bizonyos czélon megállottanak, akkor az vőlegény résziről egynehány paripát külön állítottanak; úgy az leányos háztól is paripákat hoztanak ki, azokkal rendet állottanak; mikor osztán jelt adtanak, az mely czélban az gyűrűvel megállottanak, addig futottak, mert jó távul állottak az gyűrűvel, és az kinek az lova az gyűrűhöz legelsőben érkezett, azon az lón ülő nyerte el az gyűrűt, s volt dicsőségire s dicséretire is. Az után rendszerént az faluban megszállott az násznépe, ott újlag öltöztenek, onnét az vőlegény ajándékokot küldött az menyasszonynak, mely is állott egész mindenestől elkészült új köntösből s asszonyi egész öltözetből. Azonban egy ezüst, rendszerént aranyas tángyéron vagy tizes aranyból vagy apró aranyból százig valót vagy többet is ha akart; azt az vőfély,

szerszámos paripán ülén, forgósan, felvitte, az menyasszony vendége előtt az vőlegény nevel az menyasszonynak praesentálta; azt megköszönte az menyasszony nevel az fő-gazda. Az fő-gazda pedig mindenkor valami nagy ur volt, annak nagy hosszú aranyas pálczája, annak osztán sok vice-gazdái voltak, azoknak mind hosszú, zöld festékkal festett pálczák, azokról ismerték meg kik az gazdák. Mikor praesentálta az vőfély az menyasszonynak az ajándékot, hármat tánczolt, azután megint az több násznépihez ment. Az lakadalomnak pedig rendszerént hosszú színt csináltak, s abban volt; ha téiben volt az lakadalom, két három kül fűtője volt az színnek, hogy meleg legyen, mivel az atyafiakon kívül, mind az vőlegény, mind az menyasszony atyafiai kívül sok idegen vendégeket is hivatott mind az leány atyja, mind az vőlegény. Mikor osztán az leányos háznál teljességgel készen voltak, megüzenték az násznagynak, hogy készen vadnak, akkor, az mint oda fel leírom, az násznagy az násznépivel, olyan renddel s olyan pompával megindult az lakadalmas ház felé. És ha olyan helyt volt, hogy az leány atyjának az várában álgyúk, taraczkok vagy szakállasok voltak, az nász népe eleiben erősen lőttenek; az nász népe is mindenféle muzsikával, valamennyi kitölt s illet, annyival ment. Mikor osztán az szín vagy palota eleiben érkeztenek melyben az lakodalom volt, az hintóból leszállottanak, az lovasok pedig az lovokról, akkor az násznagy megvárta az nyoszolyóasszonyt. Legelő azért ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, az után az vőfély, azokat egynéhányan késérték, azután ment az nyoszolyóasszony, utána mingyárt az nyoszolyó-kisasszony, az násznagy, vőfély és vőlegény; az leány apja vendéginek (azok mind rendet állván) legelsőbben az férfiaknak mind kezeket fogták, azok után az nyoszolyóasszony és kisnyoszolyó szintén ugy kezeket fogták; hasonló renddel fogták másodszer kezeket az asszonyoknak és leányoknak. Az kézfogás elmulván, az násznagy eléállott, és az örömatyát és örömanyát (mert az menyasszony szüléit akkor úgy nevezték), egész házát és vendégit válogatott szép bőv szóval köszöntötte és feláldotta, melyre az örömatyák nevel az fő-gazda válogatott szép szókkal megfelelt, és az násznagyot, vőlegényt, vőfélyt és az egész násznépit feláldotta; azután az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az vőlegénynek leányokat, azért haza kérte az vőlegénynek, de azt hosszas bőv szóval; akkor az fő-gazda valami tisztességes uri tréfát igyekezett az násznagyon,

vőlegényen ejteni, melyet az násznagy is azonképen igyekezett visszaadni; azután szép hosszas beszéddel az örömatya s anya képiben az leányt kiadta, azután az egész nász népivel ebédre marasztotta. Azonban eléjött az vőfély és nyoszolyó-asszony és nyoszolyó-kisasszony, és az menyasszonyt az örömatya vendégi közül elvitte, az vőlegény asszonyvendégei előtt legelől állította, utána mingyárt állott az nyoszolyó-asszony, azután pedig az nyoszolyókisasszony; az férfiak között, legelől állott az vőlegény, az vőlegény vendégi között azután az násznagy, azután az vőfély; az örömatya résziről legelől állottanak az érdemesebbek. Már rendet állván, az vőlegény részire ment egy pohárnok az nagy ezüstös aranyas korsóval és kendővel, más pedig ment az nagy ezüst és aranyas mosdó medenczével; hasonlóképen az második pohárnok társával ment az örömatya vendégi eleiben, és legelsőben az leányokat és az asszonyokat megmosdatták. Mert már az asztal azelőtt minden készülettel el volt készítve, ott ezüst sőtartók, estve ezüst gyertyatartók, az kiben az gyertyák égtenek, hamuvevők, azon kívül az szín oldalán feles gyertyatartók voltak, azokban osztán estve mind viaszgyertya égett; de ott is bizony sem kést, sem kalánt nem adtanak, az mint oda fel megíram. Az meglévé, az gazdák az vendégeket leültették, külön az vőlegény vendégeit, külön az örömatyáét; az vőlegény asztalnál fő helytt ült, az vőlegény mellett az menyasszony, de az menyasszony asztalnál egy falatot sem ett, hanem ottan ottan könyvezett és szemeit törlette; az vőlegény után mingyárt ült az násznagy, azon alól az vőfély, azon alól rendre az érdemesebbek; túl pedig az menyasszony után mindjárt az nyoszolyó-asszony, azután az kisnyoszolyókisasszony, és rendre az több asszonyok. Az örömatya részéről mind az férfiak mind az asszonyok érdemek szerint ültenek; az fő-gazda az asztalnak az közepin ült. Mikor osztán leültenek, azután az étket nagy muzsika-szóval béhozták, az mikor elrakták, mindnyájan felállottanak, és az pap az asztalt feláldotta, azután az fő-gazda az vendégeket kénálni kezdte. Volt pedig az színben két muzsikáló-szék magosan felcsinálva, az egyikben muzsikáltak az vőlegény muzsikási, az másikban az örömatyáé. Volt pedig az színben egynehány pohárszék, annak némelyik része volt csak tiszta aranyas, virágos, fedéles, ezüst kupákból, némelyike fejtér, ezüstös poharokból, némelyike ezüst sellegekből, némelyike másféle hólyagos nagy ezüstös aranyas kupákból, némelyike csupa ezüst poharokból; ezen kívül az pohár-

széken állottanak ezüst aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdó-medenczék. Azok kívül volt segesvári viaszos új kupákból küsebb nagyobból álló pohárszék, volt járai fazék-ból, hólyagos csuporból, almási csuporból is álló pohárszék, azokban állottak nagy kád vizek, akikben afféle fazakak, csuprok voltak, mikor azokból ittanak, az vízből vették ki s úgy töltettek bort belé. Most utóljára valának ugyan kristály pohárszékek is, de az 1687 esztendő előtt raktanak egy pohárszékre afféle durva velencei kristályokat is (az mint oda fel leírák), de csak pompára, senki belőle nem ívutt. Ha olyankor volt az lakodalom, mikor az bor édes csípős volt, új bort ittanak többire.

Voltam olyan lakodalomban is, az melyben az regnans fejedelem jelen volt, ott már nagyobb volt az pompa, melyet oda fel megláthatsz, azhol az fejedelemről írék.

Mikor osztán ideje volt, az bort az fő gazda beadatta az asztalhoz vagy nagy ezüst pohárban vagy veres fazékban, és mivel némely lakodalomban négy-öt fogás éték is megvolt, egy darabig mind úgy ittak rendre egymás után. Az fenálló gazdák az fenn leírt zöld pálczákkal az asztal körül fel s alá jártak, kénálták étellel itallal az vendéget, ett az vendég ha kellett az melyik étékből szerette, mert ott senkinek nem gazdálkodtanak. Mikor osztán ideje volt, vagy nagy ezüst pohárt vagy veres fazakat békért az főgazda, azt harmadnegyed magával elköszönte az násznagy egészségiért, azt megiván, szintén úgy az vendégek is harmad-negyed magokkal megitták; azután mást kért bé az főgazda, azt az vőlegénys menyasszony egészségiért köszönte el; az is elkerülvén, kért harmadikat bé, az vőfély egészségiért, és mikor mind az nyoszolyó-asszonyért, nyoszolyóleányért és az egész vőlegény vendégiért ittanak, és mikor ezek elkerültek, az násznagy, vőlegény és vőfély felköltének, és az örömatya háta megé mentenek, egy ejteles ezüst avagy szép viaszos kupát vagy fazekat vittének teli borral, azt az örömatya háta megett elköszönték az főgazdára az örömatya és örömanya egészségiért, azt fenállva hárman ott megitták, s avval visszamentenek s kiki helyire ült; azt az fő-gazda megint elköszönté, és mikor azt is az egész vendég megitta, az násznagy megint másod, harmad, negyed magával köszönté el, az micsodás edényben szerette, az főgazda egészségiért; az elkerülvén, megint mást, hasonlóképen köszönt az örömatya vendégiért. Ezek elkerülvén, az fő gazda egyes pohárt vagy csuport vagy fakupát vagy ezüst pohárt

köszönt el különb-különbféle egésségért. Az fenforgó gazdák azonban szorgalmatosan vígyáztanak, van-e még bor az vendég poharában, ha volt, kénálták hogy: igyanak, lám ezek s amazok megitták; amazok is szorgalmatosan vígyáztanak, hogy az bort ki ne adják, ha valakit rajta kaptanak, az bort visszaadták s megittatták.

De nehogy csak az urak lakjanak jól, az szolgálknak is gazdájok volt; az eleit külön más helyen leültették, az mint íram, azoknak is külön gazdájok volt, az kik jól tartották, az alábbvaló cselédeket pedig számban vették, kinek hány cseléde vagyon, azoknak is külön prebenda-osztó gazdájok volt. Számban vévén az vendégeknek minden alsóbb rend szolgálit, ugyan az vendégeknek bizonyos szolgálai mentenek az prebenda-osztó gazdához, és annak számban adták, hogy az ő uroknak az szállásán hány prebendás szolgálai vadnak s hány lova az ő urának; az prebenda-osztó gazda azon szolgálknak czédulát adott, azt vitték az prebenda-osztóhoz, azok annyi prebendákat adtanak az mennyi az czédulában írva volt; még az kocsisoknak s lovászoknak is bort adtanak, úgy adtak szénát s abrakot is; de az prebendát bővön adták, sőt némely ur szállására egész hordó bort vontanak, némelyeknek átalaggal, az kinek mint voltak cselédi, és úgy az cseléd is az szálláson vígan volt.

Hogy azért az község is étlen ne maradjon, az ökröt egészen megsütötték, megsülvén, abban egy falka kést ütötenek az szarvát megaranyázták, az bor csatornán kádakban folyt, egy falka kenyér tekenyökben ott állott, ott az kinek kellett, ivutt, evett, vígan volt, senki nem tilalmazta.

Mikor osztán asztalnál mínd az vőlegény, mind az örömatya s anya vendégi jóllaktanak és az gyümölcsöt elszedték (az gyümölcs pedig volt mind ezüst s nagyobbára aranyas csészékben; ott még láttál volna mindenféle liktáriumokat, portai s velencei nádmézből csinált confecteket, de az étkek között is nagy aranyas pástétumokat is láttál volna), asztaltól felköltének, az asztalokat az palotából vagy színből kihordották, az fő gazda szép czeremoniákkal, térdhajtásokkal tánczot kezdett osztani. Az első tánczot járták az násznagy az nyoszolyó-asszonynyal, az vőlegény az menyasszonynyal, az vőfély az nyoszolyó-kisasszonynyal. Mikor ezek hármat tánczoltanak volna, az második táncz volt az örömatya táncza, az ki tánczolt az örömanyával, utána, ha több gyermekei voltak, még két pár gyermekei, ha azok nem voltak, az közelébb való két pár atyafiai; azután rendre tánczoltanak.

Következett azután az lengyel változó, némelykor az egeres és süveges tánczok, azokat követte az lapoczkás táncz, az lapoczkás táncz után volt még két három táncz. De azonban az menyasszonyt egy külön házban bévítették, ott ujonnan tiszta fejér köntösben felöltöztették, vagy, ha azelőtt fejér köntösben volt, rendszerént zöldben, noha más színben is láttam (mert vedd eszedben, mikor az menyasszonyt kihozták és az vőfély az ajándékokot bémutatta, más köntösben volt, mikor asztalhoz kihozták, más rendbéli köntösben hozták ki, mikor elkapták, harmadik rendbéli köntösben öltöztették fel, és így az menyasszony lakadalma napján három rendbéli különb különféle öltözetben volt), az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leeresztették, fényes keskeny pántlikával közben felczifrázván, de azt is hosszan lebecsátván. Azelőtt jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru volt az fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben, és úgy felöltöztetvén, ujolag az palotára vagy színben kihozták. Kihozván, az hegedűsök csakhamar vonni kezdték az menyasszony tánczát; mikor azt el kezdték vonni, az menyasszonyt osztották az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülvén véle, kezet fogva oda vitte az hol az menyasszony apja, anyja, atyafiai állottanak, azoktól elbúcsúztatta. Sokszor úgy is usuáltatott, nem akkor bucsúztatta el az násznagy az menyasszonyt, hanem harmad napján, mikor az egész nász népe el akart indulni (vedd eszedben itt azt is, hogy az menyasszony lakadalma első napján semmit sem tánczolt, elment ugyan az kinek osztatott, de csak sétált). Mikor pedig az násznagy bucsúztatta az lakadalom napján az apjától, anyjától az menyasszonyt, akkor az apja s az anyja előtt térdre esett, és legelsőben az apja és azután anyja lábaihoz borult, és az násznagy az apjától és anyjától elbúcsúztatta, megköszöntetvén véle az többi között, hogy atyai s anyaikepen felnevelték s gondját viselték, s most is tisztességesen férjnek adták; avval az menyasszony apjának, anyjának kezeit s némelykor lábait is megcsókolta, az apja s az anyja is az leányokat megcsókolták. Azután az násznagy az menyasszonyt az vőfély kezire adta, az vőfély egyet került véle, azonban eleiben állottak rendszerint hat forgós ifiú legények, kinek-kinek egy nagy égő szövétnek az keziben, azok az vőfély előtt, de az vőfély után is egynehány pár tánczolt, az vőfély után pedig mindjárt volt az nyoszolyóasszony, az kis-nyoszolyókisasszony kezit fogván, még három pár tánczot jártanak. Mikor az harmadik tánczot jár-

ták volna, jel adatván, az szövétnekes ifiak az ajtó felé kezdet-
tenek nagy hamarsággal, csaknem futva, menni, az vőfély az
menyasszonyt utánok vezette, az vőfély s menyasszony után ki-
sérve mentenek az nyoszolyó-asszony, kezit fogván az nyoszolyó-
kisasszonynak, az menyasszonyt az vőlegény hálózásában bé-
vítették, s az vőlegénynek az vőfély presentálta, feláldván őket
szép áldásokkal, azután az vőfély az kardját kivonta, és kard-
dal az menyasszony fejéről az koszorút lemetszette és az kardja
maroklatjáig lebecsátotta, mezitelen levén az kard (az azért
volt, hogy emlékezzék meg az menyasszony, hogy mivel szüzes-
séginek jegyét az koszorut karddal veszik le, ugy viselje magát
az szent házasságban, hogy ha azt megmocsolja, kard lészen
az fején), azután az vőfély jó éjszakát vett az uj házastól,
és az nyoszolyókisasszonynak kezit fogván, mezitelen karddal,
az koszorú az kardban lévén és az szvendék hordozók előtte
menvén, az lakadalmos helyre visszament. A nyoszolyó-asszony
az menyasszonyt levetkeztette, az vőfély pedig az nyoszolyó-
kisasszonynyal hármát négyet fordult, azután az kardból az
koszorut az földre vetette és azt négygyé vágta, jelentvén,
hogy már vége vagyon az menyasszony leányságának; azu-
tán egymástól jó éjszakát vettek. De mind az leánykapás,
mind az álmra menés rendszerént hajnal felé volt; ha pedig
álgyu, taraczk vagy szakállas volt, mikor az menyasszonyt
kapták az vőlegényhez, erősen lóttének.

Megvirradván pedig, mikor gondolta az nyoszolyóasszony,
hogy az uj házások felköltek, bément, az uj menyecskét fel-
öltöztette abban az öltözetben az melyeket oda fel írék hogy
az vőlegény küldett ajándékban, az fejét pedig pártával és igen
szép orientalis gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé.
Az régi magyarok az uj asszonyt azért nevezték menyecskének,
hogy az jó feleség olyan mint egy kis meny vagy menyecske,
az mint hogy az gonosz asszony bizony igen nagy pokol és
gehenna. Felöltöztetvén, legelsőben az férjének megmutatta,
azután az apjához és anyjához bévitte, akkor az uj asszony
szüleinek kezit megcsókolta. Minekelőtte pedig felköltenek, az
muzsikások az vőlegénynek és menyasszonynak, násznagynak,
vőfélynek, nyoszolyó-asszonynak, kis-nyoszolyónak, másoknak is
az hová érkeztek, hajnalnótát vontanak.

Már most másod napján nem nevezték tovább vőlegény-
nek és menyasszonynak őket, hanem ujházásoknak, ugy is
ittanak egészségekért; az násznagy, vőfély, nyoszolyóasszony,
kisnyoszolyó- nevek megmaradtanak mindaddig, az mig az új

menyecskét haza vitték az férfi házához, és ott is az míg az lakodalom egészen véghez ment.

Ha catholica volt az új asszony, azt másod napján béavatták. Azon a napon penig jó reggel az vőfély lóra ült, házról házra eljárta az vendégeket, úgy marasztotta meg arra az napra ebédre; az tánczot is az nap nem az gazda, hanem az vőfély osztotta; az vőfély aztán, akkor gazda lévén, készítette az felestökömöt és az mézes bort, az kit csókos pohárnak híttak. Azonban penig míg az felestököm készült, már azelőtt az palota vagy szín előtt egy meghántott (némelykor kettőt is toldottanak essze) fenyőfa fel volt állítva, annak az tetejin fúrás volt, és az fúrason fa általtéve, az kin az ki felhágathott reá, oda fel megnyugudt; az hántott fenyőfát penig faggyúval, hájjal erősen megkenték; az fa tetejin volt két, három, négy arany, és négy öt sing posztó s egy palaczk bor; arra hogy felhágassanak, sokan próbálták, az urak azért avval mulatták magokat, az mint az felhágást próbálták, de az sok közül csak találtatott az ki felhágott, ott osztán az említett keresztfán megnyugudt, az bort az palaczkból megitta, és az arany és posztó övé volt. Elkészülvén az felestököm, az vőfély mint gazda az vendégeket leültette s maga is leült; legelsőben elhozatta melegen az mézes bort (ott ültenek az uj házások is), abból rendre ittanak, s mikor ittanak, osztán az ital után az férfiak és asszonyok egymást csókolgatták; azután az vőfély elhozatta az étket és vigan felestökömöztek; de az felestököm igen sokáig nem tartott, felköltenek, és az míg az ebéd elkészült, tánczoltanak; az ebéd volt estve felé. Az ebéd előtt mint egy órával az asszonyok elmentenek; és az mikor az ebéd kész volt, akkor már az násznagy volt az gazda és az nyoszolyó-asszony az gazdasszony, az asszonyok megint eljöttek, és az vendég, az mint leirám, rendre mosdódván, leültenek, az étket elhozták. Az nyoszolyó-asszony akkor annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt, azokat nyoszolyó-asszony bélesinek hítták, de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára; azt penig így készítette: úgy sütötték mint az jóféle bélest, szintén olyan tésztából, de belől, az hová riskását, öz máját vagy mézes szilvát etc. szoktanak tenni az jóféle bélesben, abban az bélesben egy-egy tenyéryi vagdalt ruhákat raktanak, és keresztül kosul sűrűn réz vesszőket raktanak, felyül tészttával béborították és többivel együtt úgy sütötték, s úgy vitték az asztalhoz. Az mely vőfély tanulatlan volt, neki esett az késivel hogy felbontsa, semmire nem mehetett, gyalázatban

maradott, az expertus tanolt vőfély elsöben az villájával megnyomogatta felyül s beszúrogatta, mingyárt esziben vette hogy micsodás béles, osztán szépen az villájával tángyerra kiszedte az részvesszőköt, azután mind az darab ruhákat belöle ugyanazon tángyerra, az nyoszolyó-asszonynak gazdálkodott véle, az többi részit tepsiasztól kiadta. Olyankor az nyoszolyó-asszony neheztelt, hogy kitanálták mesterségit, az vőfélyt pedig mindnyájan megdicsérték. Mindenik nap pedig kalács elég volt, az gazdasszonyok megkérdezték mindenkor, hogy ettenek-e az kalácsban, ha mondották: jól ettenek, azon örvendeztenek, ha pedig mondották hogy nem ettenek, azon megszorodtanak; de még az házi gazdasszonyok is megharagudtak ha az kalácsból az vendég nem evett. Lakodalomban pedig nagy uri asszony volt az főgazdasszony, más főasszonyok az vice-gazdasszonyok voltak. Nem vala akkor vajas éték, hanem igaz szalonnás magyar étkek valának; mert mikor az német Erdélyben bėjöve, az mely magyar németnél ebéden volt, rendszerént elcsapta az német éték az hasát, ugy hogy alig tudta megállítani; azért is az kin szorulás vagy kólíka volt, német asztalhoz mentenek és vajas étket ettenek, és megindult az hasok, az mint hogy én magam is egynéhány magyart esmértem az ki azt cselekedte. Ha akkor tekenyös-békát ettél volna, más egy pohár bort sem ivutt volna veled; ha az mostani világ szerént mondottad volna: silgrod, elcsudálkozott volna, micsoda szij-drótot emlegetsz. Akkor azért vigan lakván és iván, asztaltól felkeltenek, azután éjfélkorig s még tovább is tánczoltanak. Tudom, hogy csak egy lakadalomban, az melyben az regnans fejedelem jelen vala, csak az kárpit az kit az asztal felé csináltak vala, öt száz orosz lányos talléros vala, ugy hozták vala Konstanczinápolyból.

Mikor harmad napján az uj házasok az szülei házatól el akartanak menni (már azelőtt két cancellista deákkal vagy két nemesemberrel, valami parafernumot adtanak, legkisebbig felíratván, szekerre rakatták), akkor az menyecske anyja az násznagynak, nyoszolyó-asszonynak, vőfélynek, nyoszolyókis-asszonynak ajándékot küldött, ugy az násznépe közül az elévalóinak egynéhány arany, ezüst skófiummal, selyemmel varrott keszkenyököt, az násznagynak selyemmel szőtt, fejér selyemmel szépen megvarrott, szélyes fejér csipkével ujjait megczifrázott inget is küldött. Az leány apja pedig, elmenvén az násznépe, akkor harmadnapon az gazdákot vendéglette meg, tudniillik az lakadalomban valókat, s azokat mind meg-

ajándékozta, köntösnek való angliai posztóval, arannyal, tallérral, nuszttal, paripával, kit kit az maga hívatalja s szolgálatajához képest. Vedd eszedben, kedves olvasóm! hogy én itt, az menyiben eszedben jutott, az nagy lakadalmakot írák le, de ebből eszedben veheted az alább való lakodalmakot is, mert azoknak is csak az volt az fundamentuma, ha az pompa szintén ugy ki nem tölt is.

Haza vívén az uj feleséget az uj házas ember, ott is harmad napig vígan voltanak, tánczoltak; akkor, harmad napon az vendégek elmentenek, az uj házasok ugy éltenek, az mint lehetett, ritkán igen jól csendesesen élt, talám többet heregve, morogva, koczódva, hogy több víg napok sem volt talám az lakadalmok napjánál azok közül is, az kik ilyen pompával házasodtak; az kik még meg nem holtak, élnek ma is, az kik penig megholtak, azoknak a temetésit is majd meglássuk.

Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez; szintén ugy, mint az lakadalomban, gazdák voltak, noha az közel sem ment olyan pompával véghez, mint az lakadalom.

Az régi erdélyiek temetésiről.

Mikoron valamely uri ember megholt, azoknak feleségek, ha szintén fél esztendeig el nem temetheték is a férjeket, az mely házánál volt akkor mikor megholt az ura, onnét másutt való házában vagy jószágában nem ment; még ott is ki nem ment az udvarra, sőt asztalhoz sem ment ki, mint azelőtt, ebédre, vacsorára, hanem csak ben ült s ott evett. Az mely házban megholt az ura, oda sem ment bé még az temetés után is, sőt az jámbora az asszonyoknak teljes életiben sem ment abban az házban.

Mikor valamely ur, házán kívül, kivált valami városon megholt, azt rendszerént harmad-negyed napján koporsóban tették, akkor éneknél s predicationál egyéb nem volt, ritkán bucsuztatás, az catholicusoknál háznál mise de Requiem, az más vallásoknál ritkán volt magyar oratio is. Az koporsót belől vagy bársonnyal vagy materiával vonták bé, az kitül mint tölt ki, magát az halottat rendszerént materia köntösben nyujtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak materia vagy szép gyoles kapczában, az feje alá tettek vagy bársony vánkösököt, vagy, az mint az hintóban leírák, portai drága vánkösököt, az vánkösra az feje mellé szép nuszto

süveget. Azelőtt régen penig, az mint feljebb irám, posoni süveget vontanak az fejiben, az keziben valami szép skófiummal varrott keszkenyőt alá bocsátottanak; ha catholicus volt, az keszkenyein felyül állott az olvasója; az lábára térdig terítették az szemfedelet, az mely volt vagy fátyolból vagy drága patyolatból; körös körül az szemfedelen volt szélyes, igen vékony czérnából szőtt, némelykor ezüst- vagy aranyfonallal elegyített fejer szélyes csipke; az nyujtózószéken volt valami szép portai skárlát szőnyeg, az nyujtóztatópad alatt volt nagy öreg divánszőnyeg; ha catholicus volt, az fejénél két nagy viaszgyertya, úgy szintén az lábánál. Mikor koporsóban tették, az koporsónak az fenekire némelykor tettek gyalu alól kihullott forgácsot, némelykor hamut, azt szép gyolcs lepedővel bécsinálták vagy bévarrották, az feje, könyökei, dereka, lábai alá szép fejer matériából vánkosokat csináltak, a koporsóban úgy tették bé osztán az testet, az süveget az feje mellé az koporsóban bétették. Láttam másutt is, de kivált az magunk temetőjiben, a régi posonyi süvegeket, és ha harczon esett el, veres posonyi süvegben temették el az olyat, de az selyem volt s nem volt kivágva együtt is. Egykét drága gyűrűt is temettek el az kezín.

Az asszonyokat többire mind fejer szoknyában, válban, előruhában öltöztették fel, koporsóját kívül az nagy rendeknek fejer bársonnyal vagy tafotával, az alábbvalóknak fejer gyolcsal vonták bé. Az házas férfiak koporsóját, kivált az urakét, fekete vagy setét megyszín bársonnyal, az alábbvalókét fekete bakacsinnal, az ifjú legényekét zöld kamukával vagy tafotával, sőt az nagy urfiakét zöld aranyas matériával, az egész koporsót sűrű bokkrétákkal, oda varva az koporsó fedeléhez, megrakták, az koporsó közepire tisztító-seprű formattolat bársonyban varrva szegeztenek. Az kisasszonyok koporsójára is fejer selyem materiát, az alábbvalóknak fejer gyolcsot vontanak koporsójára, s az egész koporsó fedelit, oldalát sűrűn virágokkal, koszorukkal megrakták. Az catholicusoknál mindennütt az koporsó tetejin más szín matériából kereszt volt. Az asszonyok ujaiban felesebb gyűrűköt temettenek, sőt némelykor medályt, nyakszorítót, még aranylánczot is.

Mikor penig idegen helytt holt meg valaki, és hirtelen az koporsóra való bársony vagy matéria készen nem volt, az koporsóra valami szép portai szőnyeget tettek. Az fen megírt koporsóbetétel után az társzekér készen volt, az koporsó alá feles tövisfát tettek, hogy az test ne rázódjék, az koporsót arra tették, azt társzekeret penig küljel fekete posztóval bé-

terítették, az még az kerekeit is befogta, s az földön jó bővön vondozódva leért. Mikor osztán mindenképen készen voltak, az deákok és papok legelől mentenek, azután az urak, főrendek és az község ment, azok után ment az szekér az testtel; ha felesége volt, az hintóban késérte, de az bőrököt mind lebocsáttották; ott voltak az gyermekei, és ha feles asszony atyafi volt jelen, azok is mind hintóban, de az bőrököt lebocsátván, úgy késérték. Az fekete posztónak az szélyit kétfelől hat legény fogta, ha catholicus volt, hat szövendéket is vittének kétfelől, és így ének-szóval kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament, úgy az késérők is, az testtel az háza felé indultanak, és eleire hirt tévén az olyan faluknak, az mely faluk az megholt úr vallásán voltanak, onnét az papok és deákok majd az határszélyig az test eleiben jöttek, ének-szónál vitték által az falun majd azon falunak határszélyiig, ott is az hat legény kétfelől fogta az szekeren való posztó szélyit, mert másként, mikor közönséges uton mentenek, az posztó fel volt csinálva, hogy el ne szakadjon vagy meg ne sárosodjék. Hallottam régi emberektől, az nevit is megmondották, de az nevit elfelejtettem, hogy az elmúlt saeculumban (mert azoknak az embereknek az ideiben volt az kik nékem beszélették) egy úr meghal az országgyűlésiben, az felesége véle nem volt, mert otthon maradott volt, semmit nem is tudott az ura halálában mindaddig, valameddig az leirt szekér az ura testivel az kapun bé nem kezdett menni; akkor az asszony az tornácban állott, s kérdi, micsoda szekér az, mondják, hogy az megholt ura testit viszik, akkor az felesége az asszony hanyattá esik és mindjárt szörnyű halállal meghal. Az fejedelem felbontatván az testit, hát az urán való busultában az szive ketté hasadott volt. Valyon hány asszonnak hasadna meg ma az szive Erdélyben ilyen módon az ura halálán? Késérték az testet atyafiak s idegenek is sokan.

Mikor pedig akármely falun az testet általvitték, akármely valláson volt, mindenik faluban az test eleiben harangoztak, sőt nemcsak abban az székben vagy vármegyében, az hol az megholt test feküdt, sőt más vármegyékben, székekben, valahol az megholtnak jószága volt vagy csak kevés portiója is, valamig eltemették, minden nap kétszer harangoztanak. Ha catholicus volt, minden nap viaszgyertyákat gyujtottak, s az halottas háznál bizonyos zoltárokat énekeltének, sőt az test felett gyakorta szent mise is volt de requiem, az más valláson lévő predicatorok könyörgést, vasárnapokon prediciót

ott tettenek, mikor az faluban az maga religióján levők voltak. Mikor osztán az testtel haza érkeztek, ott, ha catholicus volt, ujlag szent mise volt de requiem, énekelve és predicatio, az más vallásuaknál csak predicatio és énekszónál valamelyik boltban vagy alkalmas helyre az testet addig bétették, az mig az temetéshez hozzá készülhettek. Mikor osztán az temetéshez hozzá készülnének, napot rendeltenek, az rendelt napra az atyafiait, és ha nagy ember volt, az ország catalogusa szerint az ország rendeit levél által az asszonyokkal együtt elhítták.

Az koporsót pedig, az mint leírom, bévonván, az koporsót ezüst, aranyas fejű szegekkel igen gazdagul külyel béverték, és hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, az koporsót fekete biborral vontál be s azt szegezték az koporsóra az arany fejű szegekkel; azonkívül az koporsójára mind férfiaknak mind asszonyoknak, szegeztenek tizenkét selyem matéria, képfő által irt czimereket, az holtnak czimerit. Az háznál az hol az temetés volt, szin volt elkészítve, az szin közepin jó magos sámoly, hol az testet és keserveseket az nép megláthassa, az fekete posztóval bé volt vonva egészen, úgy hogy az földet egy darabig bélepte; az szin is belől fekete posztóval bé volt vonva egészen, úgy külyel is az ajtaja tájékán imitt-amott azon is feles papíros czimer volt felraggatva; az predikáló szék is fekete posztóval bé volt vonva, azon selyem czimerek voltak; ha catholicus volt, az oltár eleit és zsámolyát fekete posztóval bévonták, ott is az oltár előtt selyem czimerek voltak. Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete bárányszőr volt, fekete szőrsinor körülötte, fekete szörgomb, az övök vagy fekete szőrsinor vagy fekete posztószély, fekete nestes süveg durva posztóból. Az asszonyok kendervászonból burkot csináltak az fejekre, azt megfeketítették, hamuszin volt, azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka, azt pedig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason függött az burok. Az keserveseknek, kivált feleséginek, leányinak, testvér, közelvaló atyafiainak, egyszer ványolt fekete posztóból palástjok volt. Mikor az temetés közelített, azelőtt egynehány nappal az fő- és vice-gazdák eljöttek (mert az mint oda fel írom, hogy az lakadalomban gazdák voltak s gazdasszonyok, úgy voltak az temetésen is), azok mingyárt az temetéshez kezdettenek készülni; ben az ki elfért, az többinek pedig kün az faluban szállást rendeltenek, kinek kinek az ajtajára czédulát ragasztottanak (úgy

volt az lakadalomban is, hogy kiki az maga szállását megtudja). Elérkezvén pedig az temetésre az vendég, kinek-kinek hány cselédje van, számban vették, olyan, az ki fen az torban jelen nem léssen, azután, mint szintén az lakadalomban írák, mikor az prebendáért mentenek, az gazdák azoknak czédulát adtanak, vitték az prebenda-osztóhoz, és ott mindent annyit adtanak, az mennyi az czédolában volt, mert itt is az bora is kinek-kinek kijárt.

Eljövén az temetésnek napja, az előtt az atyafiak legalább egy nappal, némelyik előbb is bégyültenek, sokan az temetés előtt való nap, béérkeztenek az vendégek is. De az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is czifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, úgy öltöztenek, sőt azféle alkalmatosságra nem csak gyászköntöst, hanem színes posztóból valót külön tartottanak, szederjes, violaszín posztóból valót, azon csak selyem sinor, selyem gombok voltak, az nagy uraknál is olyan színű mint az köntös, selyem övet külön tartottanak, az is csak selyemmel volt gombozva. Az asszonyok is minden czifra köntös nélkül voltak, fejeken hosszú fekete fátyol, az nyakban bársony palást, az nyakokon igen apró fekete gyöngy, fekete kláris-öv, az szoknyájok szederjes vagy violaszín posztóból vagy matériából, azon is az olyan fekete selyem csipke vagy galand; egy szóval, megmutatták, hogy halottas, nem lakadalmas házhoz mentenek. Kisasszonyokat, nemes leányokat nem volt szokás temetésre vinni; ha vitték is, szállásokon maradtanak, hanem ha az megholtak közelvaló atyafiai voltak. Ha valamely idegen, férfi vagy asszony, czifra köntösben ment volna temetésre, megcsufolták.

Az napján pedig az temetésnek, az megholt embernek az özvegye egy külön házban ment, ott sirván, némely atyafiai vigasztalták. Mikor osztán mind egybegyültenek az színben, az papok s deákok készen voltak, mind fekete posztóval bévont székeken ültenek, igen ritkák voltak azok szőnyegesek. Akkor ha tanács úr volt, tizenkét számú, ha pedig tanács úr nem volt, kinek-kinek állapotához képest, az szín mellé vittének aranyas, ezüst, köves, szerszámos, boncsokos, tollas, bőrkkel az mint oda fel írák, czafrangokkal felöltöztetett uri paripákot, azokat rendre állították az szín mellé, azok ott kapáltak s visitottak; azon kívül egy jámbor lovat öltöztettek fel földig tiszta fekete bakacsiban, annak csak az szeme látszott ki, azt az szín eleiben állították; már azért azelőtt jó idővel az ki ezen bakacsinba

öltöztetett lóra ült, fejében sisak lefüggve, pánczállal az nyakán, derekában pánczél-ing, az két karján két karvas, annak az kutyafüle felé pánczél volt, az keziben fekete hosszú nyelvű zászló, kard s buzogány, az testnek az feje felé állott, ha ezüst czimer volt, más feketében, azt tartotta az fejénél. Még volt más ember, czifrán felöltözve, pánczélban, sisakban, aranyas karddal, az pánczél is vagy ezüstös vagy aranyas; az volt ezüstös aranyas fegyverben felöltözve, annál nagy aranyas zászló, kinek egy felől az megholtnak az czimere, más felől valami szép epitaphium, az is az holtanak fejénél állott, s ott tartotta az nagy aranyas zászlót (mert az testet még hajnalban bevitték az színben és az leirt sámolymra helyeztették). Így elkészülvén, az catholicusok catholicus módon, más kiki a maga vallása szerént, az éneket elkezdette, akkor az catholicusoknál az oltáron és az test körül az gyertyákat meggyújtották és az népnek, kinek-kinek érdeme szerint, az gyertyákat és az czimereket, az embereknek az eleiknek és az papok eleinek materia címert adtanak, az többinek papiros címert. Voltanak az megholtnak dieséretiről való kinyomatott versek is chartákon felfüggesztve. Azonban hat feketében való ifju az test mellett hat szevendéket tartottanak, az fejénél és lábánál nagy gyertyák égtenek, azután az keservesfogók mentenek az keservesek házában, ottan, az főgazda elrendelte volt, ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak; az keserves férfiak pedig elébb ilyen renddel jöttek ki az színben: legelől az sógorságok, azok után az távulabb való atyafiak, azok után az testvér atyafiak, azután ha vejei voltak, legutól az maga fiai, vagy, ha ifju legény teste volt, az apja, vagy ha apja nem volt, az testvér bátyja vagy öccse. De mikor leültek az színben, az koporsónál való székbén az közelebb valók ültek, az többi ugyanott hátul az székbén. Az asszony keservesek is ilyen rendet tartottanak. Mikor késérték temetni, akkor is így mentenek; mind az keserves férfiak, mind az asszonyok előtt jött egy-egy gazda mint egy-egy hopmester, igen szép lassan; az megholtnak fiai voltak, az apjoknak az fejihez állottanak, és az egész temetés alatt ott állottak talpon, az keserves asszonyok pedig nagy sirással, zokogással s jajgatással jöttek ki, s kivált az felesége s leányi; azokat az gazda az koporsó mellé ültette, s azok koporsóra borulván, ott siratták. Ha koporsóbétételkor jelen voltak felesége és leányi, szintén olyan pompával vitték az keserveseket. Ha férfi temetése volt, az szolgálak, feketében mind, az lábánál állottanak végig,

ha pedig asszony, az frajok gyászban, burokban állottanak az temetés végéig az lábánál, és ott siratták végig, bédugván szemeket.

Ezek után az catholicusoknál elkezdődött az énekes szent mise de requiem, más vallásuaknál az könyörgés és predicatio, az predicatio után minden az lábánál állottanak végig, ha pedig asszony, az frajok gyászban, burokban állottanak az temetés végéig az lábánál és ott siratták végig, bédugván szemeket.

Ezek után az catholicusoknál elkezdődött az énekes szent mise de requiem, más vallásuaknál az könyörgés és predicatio, az predicatio után minden valláson rendszerént az deák oratio, az oratio után voltak az bucsuztató versek; azokat vagy valami szép szavú két gyermek mondotta, vagy valami jó szavú deák; ott elbucsuztatták feleségitől, gyermekeitől, atyafiaitól, barátitól etc. Mikor ezek mind véghezmentenek, az hintókat már az gazdák az szín eleiben állítván, az deákok, papok elöl megindultanak, azok után voltak az trombitások és török síposok, egy verset az deákok énekeltének, más verset az trombitások és török síposok fűttanak, de azoknak temetésre olyan keserves nótájok volt, hogy még az férfiakot is sírásra indították, az asszonyokat pedig épen zokogásra. És mind az deákok énekeltének, mind ezek fűtték épen az temetőhelyig, ott is mindaddig, valámig az testtel elérkeztek és letették, az keservesek is elérkeztenek és az testet körül ülték.

Ha az temetőhely távol volt, az testet azon szekeren vitték az kit oda fel leíránk, ha pedig az temetőhely közel volt, hat vagy nyolcz ember az testet rudakon vitték. Ha az temetőben templom nem volt, ott is szintén úgy mint az háznál, hasonló apparatussal szint csináltanak, és abban volt az isteni szolgálat; ha pedig az temető templomban volt, ott, kivált az catholicusoknál, nagy czifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, címerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet.

Az török síposok és trombitások után mentenek az urak hintái, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az czifrán felöltöztetett paripákat, azután mentenek az férfi keservesek hintái, az férfi keservesek után mentenek lóháton az test előtt az fen említett két pánczélban öltözött emberek; az kinél az aranyas zászló volt és aranyas fegyverben volt maga is, az ment szerszámos czifra paripán; az kinél az fekete zászló volt, az ment az bakacsínban öltözött lón.

Az ezüst czímert feketében az fejnél gyalog vitték. Az test után mentenek az keserves asszonyok hintai, azután az több uri és főasszonyok hintai, azok után az asszonyi község. Mikor osztán az temetőben bételepedtenek, szintén úgy volt minden ceremonia, mint fen az háznál lévő színben. Mikor az egész ceremoniának vége volt, ha fiai voltak és az közelebb való atyafiai fogták az koporsót, noha mások is segítettek, és azok vitték az testet az sírig; mikor osztán az sírban bétették, az páncélban lévőől elvették az fekete zászlót és kardot, azokat esszerontották és az sírban az koporsó mellé bétették, az ezüst czímert az templom belső oldalára felszegezték, úgy hasonlóképen az aranyas zászlót az templomban nyelinel fogva felfüggesztették; az ott lobogott.

Az asszonyok temetése majd olyanformán volt mint az férfiaké, csakhogy trombitások, síposok nem volt úgy; ha catholica volt, semmi oratio nem volt, az más valláson lévőknél volt magyar oratio; hasonlóképen öltözött lovak sem voltak.

Mikor haza mentenek az temetésről, az özvegy külön házban ment, az nap nem ett, ha csak mások láttára is. Az tornak penig ez volt az rendi: az papoknak és az deákoknak külön fogták más házban az étket, más házban az férfi keserveseknek, másban az asszony keserveseknek, külön házban az uraknak, különben az nemességnek, másban az közrendnek; hasonlóképen külön az asszonynak; még az szegény koldusoknak is külön helyre fogták az étkeket; de akármelyik asztalnál sem volt több két-két fogás étkenél, az éték után semmi gyümölcs nem volt, egymás egészségiért pohárt nem köszöntek, hanem rendre az kinek mennyi kellett, annyit ivutt, felkeltek asztaltól, és evvel vége lett az temetésnek.

Az erdélyi régi tisztességekről.

Az regnans fejedelem szabad úr volt, életnek, jószágnak, halálnak ura, s az törvénynek is mint legfőbb igazságtévő előtt, előtte lett vége. Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, az székelyeknek külön volt generálisok; az váradi generális volt az Partiumbelieknek generálisa, az székely generális az székelyeket vezette. Ha az erdélyi főgenerális elesett, az erdélyi egész vármegyéket az fejjvári főispán igazgatta harczon; ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány; az gene-

rálisok ha elestek, az egész hadat rendre vezérlették az generálisok, és ha mind az három generális elesett volna, fővezér akkor volt az fejevármegyei főispán. Az főgenerális után volt az ország főcancelláriusa, azután, az ország kincstartója, és az Statusok praesidense. Volt lugosi és karánsebesi bán is.

Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kívül; ez egyikért azért volt, hogy egyik gyakrabban az fejedelem mellett volt, az másik az vármegyét igazgatta, vagy mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradt. Minden vármegyének külön zászlója volt. Azért is volt az vármegyéken az két főtisztség, hogy az nagy emberek inkább consolálódjanak, és hogy egyik az másik miatt ne épen azt cselekedje az mit akar.

Ugyan az Székelységen voltak vice-kapitányok, vicekirálybírák, notáriusok, perceptorok, hadnagyok, vice-hadnagyok, zászlótartók, hadibírák, szállás-osztók etc. Az főkapitány csak az hadi dolgokat folytatta az vice-kapitánynyal és hadnagyokkal, az főkirálybírák pedig az vicekirálybírákkal és notáriusokkal csak az törvényes dolgokat és egyéb politicumokat.

Mikor az főkapitány táborban ment, bizonyos embereket, legfeljebb Háromszéken százat (elhíszem, az több nemes székekben is proportionaliter) az táborozásból megmenthetett, az kik neki fizettek; hasonlóképen voltak mentségesi az vicekapitánynak, hadnagyoknak, vice-hadnagyoknak s zászlótartóknak, és az mintegy hópénz gyanánt volt. Voltanak pedig mind lovas mind gyalog hadnagyok, az gyalogokat darabontoknak hitták. Az főkirálybíróknak felényi mentségese volt mint az főkapitánynak ha táborban nem ment, mert rendszerint táborban nem ment, hanem akkor, mikor az főkapitány vagy beteg volt vagy egyéb foglalatossági voltak, az mely miatt táborban nem mehetett; akkor az főkirálybíróknak voltak annyi mentségesi, mint táborozásnak idein mikor jelen volt az főkapitánynak szokott vala lenni; az mennyi mentségese volt pedig az főkirálybíróknak mikor táborban nem ment, az főkapitánynak is, mikor ő is táborban nem ment, csak annyi volt. Az régi szabadság szerént az királybírája avagy az fő királybíró megdullathatta az főkapitányt, de az főkapitány nem dultathatta meg az főkirálybíró.

Az hadnagyságok bizonyos falukból állottanak; ugyanazon faluk lovasinak avagy lófő-rendeknek lovashadnagya volt,

az gyalogoknak pedig avagy darabontoknak gyaloghadnagya és az többi tiszti. Az vice-királybíróknak, mivel táborban sem tartoztak menni, mentségesek sem volt, ha csak az főkapitány ex speciali gratia nem engedett, mert szabadságában volt.

Az nemességnek, az első rendből állóknak külön hadnagyk, vice-hadnagyk és zászlótartójk, zászlójk is külön volt; de azok az magok zászlóján kívül strázát állani, portára menni nem tartoztanak, hanem mindenkor az főkapitány körül voltak.

Az erdélyi régi alázatosságról.

Noha az erdélyi alázatosságról eleget írek oda fel, azhol megírom micsoda szeretetben éltenek az atyafiai és tíz íznyig is bátya, öcsém, koma, sógor hitták egymást: itten csak egy-néhány példával akarom megvilágosítani az erdélyiek régi nagy alázatosságokat; és noha mind tudom, micsodás méltóságos familiákból valók voltak azok az alázatos urak, de hogy az mostani gögös kevély világban meg ne csemereljenek azon méltóságos uraknak maradvái, nevet nem adok, melyik méltóságos familiákból voltak.

Vala egy úr, az ki székelyek generálisa vala, fejevármegyei főispán, tanács úr, ország státusinak praesidense; vala pedig octavális [törvényszék] akkor Gyula- most Károly-Fejeváratt, az mint azon úr praesidens szerszámos paripán megyen már fel az Táblára, csak elében áll egy kézdi-vásárhelyi varga s elkezdi az praesidensnek: Maga, sógor, vétesse elé kegyelmed az törvényemet (Isten tudja, volt-e sógora vagy sem;) elkezdi a praesidens: Jere fel, sógor, az én hütömre, elévétetem. Nem hogy szégyenlette volna, sőt örvendezett benne; holott felmenvén az Táblára és praesideálván, mingyárt kiáltja az egész Tábla és sokaság előtt: Sógor, hová lól: jere, perelj, az mint megígérém.

Egy úr vala az egész országnak generálisa, tanács úr, fejevármegyei főispán, emberi gyarlóságból egy fraja megesék tőle s fiát szüle; meghalván azonban az generális, az testvér atyafiai ezt az illegitimus fiát egész életéig, még az generális testvér atyafiai is, mind öcsének, bátyának hívák. Ezt én magam is gyermekkoromban ismérém.

Ugyan az fenírt székelyek generálásának egy igen közelvaló atyafia leány méne férjhez egy jobbágyhoz, attól az jobbágytól lón megint leánya, az is jobbágyhoz méne férjhez; ez

megöregedvén, valamikor az az említett méltóságos úr közelébb való jószágában ment az hol az az jobbágyasszony lakott, mindenkor magához hívatta, néjének nevezte: No, néne, mire van szükséged, megkérdete, és soha magától üresen el nem bocsátotta, pénzt mindenkor adott, azonban valami köntösre volt szüksége, mindenkor csináltatt.

Vala egy más méltóságos úr (mostani világ szerint szólván), székelyek fő generálisa, az fejedelem főhopmestere, Küküllő vármegyei főispán, Csík-, Gyergyó-, Kászonszéknek főkapitánya, ennek vala egy igen szép kisasszony testvérhuga. Egykor egy magyarországi urfi béjő nézésére, el is mátkásítja, lakadalmi terminust is tesznek; azonban azon házának alatta (mert annak az falunak is az nevit szántsándékkal elhallgatom) vagyon ma is nagy szénacsináló (székelyesen) tanorokja, az juhait azon úr abban tartotta; volt az juhoknak egy ifju legény pakulárja, estve mikor az juhokat haza hajtotta, elől jött az juhok előtt frujaszóval, s abban az tanorokban rekesztette az juhokat, ott is mind frujált. Az kisasszony az ház ablakáról sokszor nézván s hallgatván az oláh ifju legény frujálását, igen megszereti vala az pakulárt. Abban az kisasszonynak sem az apja (mert még akkor élt), sem az bátyja semmit sem tudtak, az apja pedig akkor özvegy ember is volt. Mikor más nap az lakadalomnak kellett volna lenni, sirató estvére oda érkezvén az vendégek, az leányt felöltöztetik, azalatt az kisasszony kimegyen, az pakulár ifju legénynyel egy nagy erdőn általmennek. Le akarnak ülni az vendégek, keresik az kisasszonyt mindenütt, sehult sem találják, sem háznál, sem faluban; arról pedig senki sem tudott volna gondolkodni, hogy az pakulár legénynyel szökött volna el. Más nap az nász népe elérkezik; nincs mit tenni, jól tartják, menyasszony nélkül visszamennek. Egnéhány esztendő mulva megyen egy nagy erdőn az testvérbátyja, látja hogy egy oláh feleségestől juhokat őröz, az oláhnének hosszu zeke szoknyája, mezítláb; az szolgálk közül senki meg nem isméri, hanem az hintóból az testvérbátyja; akkor oda küldi egyik szolgáját, izeni az oláhnének, hagyja el azt az oláhot, menjen vissza, bizony ugy tartja mint testvérhugát, soha szemire sem veti cselekedetit; azt izeni vissza az oláhné: azt ő bizony soha el nem hagyja, ha egyszer szerette, halálig szereti. Az oláhtól egy fia maradott az kisasszonynak; felnevekedvén, az testvérbátyja az oláhnének az udvarában béviszi, és az mint jobbágya volt, manumittálja, armálist impetrál néki az fejedelemtől, megházasítja, Csíkban

lovashadnagyak térszi, jószágot ad néki, Székely István nevet adnak reája. Ezt is az testvérbátyjának az fia teljes életiben bátyjának hitta.

Mivel ezen kis historiában, nem hiszem hogy az méltóságos Petki familia offendálódjék, mivel csak alázatos nyájasságnak kis historiája, Petki Farkas, az ifju, egytestvér vala amaz nagy híru Petki Istvánnal; ifju legénységében szekérben lovakot fogatott, egynéhány csicsai asszonyokot, leányokot egyben gyűjtött, felülteti az szekérben őket, maga lesz az kocsis, hogy Szeredában vigye az sokadalomban őket; ezt pedig nem bujaságból cselekedte, mert akkori időben jámborabb volt mind férfi, mind asszony, leány mint most, hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából. Egyik asszony fel nem fér az szekérre, eleget könyörög, hadd ülhessen fel ő is, fel nem veszik, mondja nékik: Meglátjátok, bustya nősök, ha én el nem mehetek az sokadalomban szekéren, tü sem mentek el békével. Azonban egy szekérkerékből titkon az szeget kiveszi; az több asszonyok kaczagják, hogy amaz egyedül teprenkedik; Petki Farkas mint kocsis megindul sebesen, az ostorral megsújtja az lovakat, az kerék kiesik az szekérből, feldől az szekér az sok asszonyokkal együtt, s mind egybenromlik; kiáltottak, sikoltottak az szekérben ült asszonyok, amaz asszony pedig kaczagta s csúfolta őket: Lám megmondám, bustya nősök, ha én nem ülhetek az szekérben, tü sem mentek ma békével az sokadalomban. Petki Farkas más szekeret hozat elé, akkor azt az asszonyt az többivel felülteti az szekérben, maga kocsisokodik darutollas süvegben, ugy viszi bé Szeredában az sokadalomban az asszonyokot, az egész sokadalom sokasága láttára. Most ha valaki olyan urfi, de még egy alávaló nemes ifju legény olyan tisztességes mulatságot indítana, megbolondozná érte.

Kivált az Székelységen, mikor valamely urfi vagy nemes ifju legény vígan volt s táncolni akart, leküldött az faluban, az falusi leányokot esszegyűjtette, az házához felvitette, virradtig is tisztességesen eltáncoltanak; még hogy legkisebb bujaság esett volna is, soha híre helye sem volt.

Az öreg Petki István édesanyja, Lázár Erzsébet, és Apor Lázár nagyatyám anyja, Lázár Borbára, egytestvérek voltak; történik, hogy Petki István, az az nagy ember, jó Torjára Apor Lázárhoz, mint atyafiához; Apor Lázár is hosszú asztalhoz készül, mert sok vendégi voltak. Mikor leülnek asztalhoz Apor Lázár egy bocskoros zekés embert asztalhoz jól felültet; azt látván Petki István, magában csak törődik, mért kellett

asztalhoz, kivált olyan elé ültetni az bocskoros zekés embert; igen vígan vadnak ugyan asztalnál, de mikor felköltek asztaltól, nem állhatja Petki István, hanem félen híjja Apor Lázárt és kérdi tőle: Bátyám uram, miért kelle az hitetlen számár zekés bocskoros embert asztalhoz ültetni, kivált oly elé? Felele Apor Lázár: Azt, öcsém uram, azért, hogy én bocskorban zekében is meg szoktam becsülneni az nemesembert; az, ha megszegényedett, zekében bocskorban van is, igaz ő nemesember, szép értelmes ember; az kik utána ültenek, azok ki tegnapi, ki tegnapelőtti nemesemberek. Akkor mond Petki István: Tanolék ma bátyám uramtól (Apor Lázártól). Sőt teljes életiben mások előtt emlegette Petki István, mit tanolt volt Apor Lázár bátyjától; s nem is emlegette pedig csak, hanem meg is tartotta. Adná Isten, hogy ma is vigyáznánk az szegény érdemes régi familiákra; de mint vagyon dolga az régi familiáknak, kérlek, keservesen observáld.

Elvégzem az alázatosságon Erdélynek az 1687 esztendő előtt együgyűségít. Gondolod talám, ez az utolsó két-három historiácska nevetésre való; de bizony nem nevetésre, hanem nagy oktatásodra vagyon, kedves olvasóm, ha jól meggondolod. Kévánom azért, adjon Isten hazánkban régi alázatosságot, együgyűséget, igaz atyafi szeretetet (az melyet bizony nem remélek, az mint folynak az dolgok); mely ha meglészen, akkor Erdély is régi boldogságra s gazdagságra visszatérhet.

Az catholica religióról.

Áldassék, dícsértessék, felmagasztaltassék örökön örökké Istennek szent neve, minekutána in anno 1687 az pogány török igája alól felszabadúla, dicsőségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá: apostoli szent hütünk nem hogy hervadást szenvedett volna, sőt naponkint szebb s meg szebb virágokkal zöldellik. Mindazonáltal szent hütünknek mint volt állapotja az 1687 esztendő előtt, leírni méltónak ítélettem.

Ugy vagyon, az mint feljebb íram, hogy az különös személyek között nem vala az az pápista, kálvinista, lutheránus, unitarius; szép szeretetben éltenek; másként az apostoli szent religió nem keveset szenved vala. Mit szenvedett pedig és mint meg volt szorítva, deprimálva, ha én semmit nem írnek is, eleget írtak az Approbata és Compilatabéli articulusok.

Ugy vagyon, hogy az kálvinista fejedelmek idejiben is

némelykor négy catholicus tanács ur is megvolt, mint az mű értünkre Haller Pál, Haller János, Mikola Sigmond, Mikes Kelemen; voltak catholicus főtiszték, s voltak Tábla fiai, voltak több tiszték is, de azért volt, hogy nagy familiák megtartották az szent István első királyunkról rájuk maradt szent hütöt állhatatosan. Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyűlölség, az míg ez az két szó Nostras, Vestras bé nem jött; mert nagy uri, nemes és fő emberek is, az kik más valláson voltak is, felesen az kolos-monostori pápista iskolában tanították gyermekeket, sőt azt tartották, hogy az catholica iskola merő második udvar, az mint nekem az azon időbéli catholicus mester, én időmben igen öreg páter Kőszegi Sigmond beszélette, mikor Kolosvárott tanoltam, s az neveket is megmondotta. Értem magam is becsületes kálvinista nemesembereket, az kik az catholica iskolában tanoltanak, és azon régi páternek hajdan tanítványi voltak, s gyakorta látogatták jó szívvel azon öreg páttert mint kedves mestereket, s ajándékozták is, kivált borral.

Megvévén pedig in anno 1660 Váradot az török, az mint bizonyosan értettem az akkori emberektől, az váradi kálvinista predicátorok bójóvén Erdélyben, azok kezdték legelsőben azt az fertelmes két szót Nostras, Vestras, és azok kezdték eltiltani az más vallásu urakat s nemességet, hogy catholica iskolában gyermekeket ne taníttassák, mert nekik is vagyon iskolájok.

Már pedig Erdélyben csak az én értemre mint volt az catholica religio, lássuk meg; legelsőben kezdem el az papokon. Kivészem az kolosvári, fejevári, udvarhelyi, gyergyó-szentmiklósi és némely urak mellett való papokat, kivészek az barátok közül öt-hat barátot, ki az falusi papok közül öt-hat plebánut, mert ezek mégis az academiákban tanoltanak, vagy az szegény barátok elküldötték az frátereket más országokra, s ott taníttatták. Az catholicus püspöknek nem vala szabad bójónni Erdélyben; Molduvában, Bákóban vala egy minorita barát lengyel püspök. Mert grammaticából, syntaxisból, poesisből, ritkán rhetoricából is, az barátok között írtak egy kis casust, avval bémentenek Bákóban, és ott felszenteltették magokat; és így könnyű volt az más vallásoknak terjedni, mikor az catholicus papok együgyűek voltak. Egynéhányan valának ilyenek gyermekkoromban, de nagyobbára igen jó életűek voltak, úgy hogy többet vittenek véghez jó példadadásokkal, mintsem tudományokkal, Clericusokra avagy kis

papokra nem vala több fundatiókn, hanem Olomuczban, Morvaországban fundált volt XIII Gergely pápa két alumnus kis papra; ugyanazon pápa Austriában Bécsben a szent Borbára convictusában más két kis papot fundála Erdélyre; azután amaz nagy emlékezetű nagy magyar cardinál Pázmány Péter még két kis papra fundála ugyan Bécsben az maga nevirül nevezett collegiumban, fel is tévé fundationalisában, hogy az erdélyiekre kiváltképen való gondviselés legyen. Ennyi fundatio volt csak Erdélyre clericusok avagy kispapok iránt mind addig, az míg az nagy jó Isten, az ki megengedi ugyan hogy az szent Péter hajója habozzon, de soha meg nem engedi hogy elmerüljön, felgerjeszte némely szent hitekhez buzgó erdélyi lelkeket, ugy hogy ma Isten jóvoltából annyi fundatiót tettek, hogy amazok is megvadnak, mégis Nagy-Szombatban az Verescollégiumban, ugyanott az szent Albert semináriumban, Kolosvárott az clericusok semináriumban, az mint még most vagyunk Erdélyben, még bővön vadnak fundálva az clericusok, és nem csak jó példaadásokkal, hanem tudományokkal is meg tudnak akárkinek felelni.

Fundált vala ugyan academiát Kolosvárrá ama dicsőséges örök emlékezetre méltó lengyel király Báthori István, és ugyan Erdélynek dicsőséges fejedelme Báthori Kristóf; fundált vala ugyan az említett szentséges XIII Gergely pápa semináriumot is ugyan Kolosvárra, az academia mellé; az király penig és az fejedelem fundálták vala az academiát az magok saját örökségéből.

Vedd eszedben itt, kedves olvasóm, melyik juristából olvastál valaha ilyen törvényt, noha az magok ártatlanságát már ezer uton megmutatták volt az jesuviták, de ámbár vétettek volna az jesuviták, ámbár méltán proscibáltattak volna, mégis micsoda igazsággal lehetett elvenni az Báthori István jószágát, az mely örököse volt, és tulajdon csak iskolára s az ifjak tanítására adta, aztot mondom, elvenni az iskolától. De azt bizony csak elvevék, és az más vallásu urak egymás között az tulajdon Báthori jószágot feloszták — bár csak az vérnek adták volna vissza — és így mind az academiánknak, mind az iskolánknak, mind az Gergely pápa semináriumbának nyaka szakada.

Avval meg nem elégedének, hanem Kolosvárott minden templomainkot elvevék, az piaczi templom tornáczában egy-néhány papunkot megölék, ugy egy jesuvitát az Farkas-utczai templomban, az többit eszevagdálák, végtire az papjainkot

Kolos-Monostorra csapák; mint menjenek bé csak Kolosvárra, és ott csak micsodás exercitiumok légyen, arról articulust íranak az Approbátában, minden fundatiótkot az iskolától elvevék, megtilták hogy rhetoricánál tovább az catholicusok ne tanítsanak, catholicus, se ur, se fő, se nemesember gyermekei külső iskolában tanolni ne menjenek, annál inkább academiákra. Nosza, szegény catholicusok, tanítsatok az mint lehet.

Kolos-Monostoron tanítanak az mint lehet, Várad megvételéig; hogy Váradot megvevé az török, már nem vala bátorságos az töröktől Kolos-Monostorott lenni. Bébocsáták ugyan az catholicus pátereket Kolosvár városában, de micsoda inség s nyomorúság alatt, majd meghallod. Az uri, fő s nemesség fizetéssel tartotta ételit gyermekinek, és kit convictusban, kit Monostoron az falun, kit az Monostorhoz közelebb hostátban szálláson tartottak; de amaz székely földiről jött szegény deákoknak semmi módjok táplálásokban nem volt, hanem azoknak az páterek mind Monostoron, mind azután hogy Kolosvárrban bémentek, egy házat tartottak, azt semináriumnak hitták; azután koldulni mentenek az catholicus urakhoz, fő emberekhez és nemességhez, az kitől mint tölt ki, mind buzát, mind pénzt ugy adtanak Isten neviben, s ugy éltenek az szegény deákok, s az nagy sonyoru kenyéren úgy tanoltanak. És attól fogva hogy az fenneb leírt fundatiótkot elvették, mind addig ugy volt, valameddig én Kolosvárrat hét esztendeig iskolában jártam és ott tanoltam; mikor az kolosvári iskolából kijöttem, és Nagy-Szombatban mentem tanolni, akkor is ugy hadtam el az 1693 esztendőben. Mert mind addig az míg én Kolosvárrat tanoltam, még templomunk sem volt ben Kolosvár városában; az hol most az convictus temploma vagyon, ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise; de abban igen kevés ember fért, hanem az szegény catholicusok, ki az ház hijjára ment és az fejit ott ledugta s ugy hallgatta az isteni szolgálatot, némelyek az kapu boltozatja alatt voltak, azoknak ott székek volt, némelyiket némelykor az nap sütötte, némelykor az esső verte az udvaron. Hanem egyszer az urak Kolosvárra gyűlvén, az páterek comoediát csináltak, és annak irigyivel hogy az theátrumot oda csinálják, csináltak egy színt zsendely alá az udvaron, köröskörül az kert mellyéke mellé pedig árnyékocskákat csináltak. Hogy az comoediának vége lett, az kik máshuvá el nem féltenek, azon szín és árnyékocskák alá állottanak az szegény catholicusok, ugy nem sütötte az nap, és nem verte az esső őket. De

én magam értem hogy azt is le akarták rontani az más valláson valók, de mivel Isten kegyelmességéből már Bécs alatt megverték vala az törököt nem épen annyira mernek vala az catholicusok ellen bátorcodni. Az míg én Kolosváratt voltam mint tanoló mind ugy volt; az praedicatio volt az mint az misemondó ház grádicsán felmentenek az grádicsornác végéhez egy padot tettenek s az volt az praedicáló szék, hogy mind ben az házban, mind az híjuban, mind az kapu alatt, mind az udvaron az praediciót meghallhassák.

Harang sem vala egy is, hanem két jókora csengettyű, az kikkel iskolában csengettenek, misére, vecsernyére is azokkal harangoztanak, nem is volt szabad az hol kálvinisták voltak, az míg az kálvinisták elébb nem harangoztanak, addig harangozni.

Az szent misemondó háznak az piacz felől való résziben volt két bolt két felől, az Torda-utca felől való boltot tartották sekrestyének; az Farkas-utca felől való boltban tartották az egyetmást, mert az kolosmonostori templom egyetmását is ott tartották. Az kőfal felé azon háznak volt keresztül egy bolt, azt chórusnak tartották, az orgona ott volt s ott énekeltenek az deákok, körös-körül székek voltak, azokban ültenek az mesterek, urfiak és az nemesség fiai, az több résziben az több szegény deákság hallgatta az szent misét és praediciót. Annak az végiben volt egy más bolt, keresztül az is, abban az iskolához való egyetmásokat tartották, azon tul volt egy jókora bolt, azt convictusnak hitták, abban tanoltanak, háltnak privatim az urfiak, fő és nemesemberek gyermekei. Az előtt volt egy kis tornác, azon ki az utszára egy ajtó, de azt mindenkor zárva tartották. Azon kívül volt egy igen kicsiny bolt, abban lakott az mester, azki az grammaticát, syntaxist tanította, és ugyanaz viselt gondot az urfiakra, fő és nemesember gyermekeire, mert az, az ki az kis iskolát tanította, az convictusban hált. Azon túl volt egy bolt, az melyben az iskolák könyveit s némely egyetmást tartották. Azon kívül volt egy ház, abban lakott az az mester, az ki az rhetoricát és poesist tanította; annak háza előtt volt egy kis fedeletlen utca; azon tul az város kőfala felé volt faragott fábul elécsinált fedeletlen kert, az mely elkertelte az convictus udvarát az seminárium udvarától; azon kis ajtó volt lakaton, az kin az rhétorok mestere által járhasson az deákokhoz. Akkor penig nem hitták az mestereket ugy hogy: rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester,

kis mester; s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak. Az urfiaknak, fő és nemesember gyermekinek sem vala szabad az semináriumban menni szabadság nélkül, ellenben az seminarista deákoknak sem az convictusban. Az seminarium vala egy középszerű bolt, annak az végiben vala egy igen kicsiny bolt, azokban négy-öt rendiben, mind egymás felett, volt az deákok ágyok; volt az közepin egy hosszú asztal, annál tanoltanak és annál ettenek. De mivel hogy télben mind el nem fértenek azon két kis boltban, egy része az deákoknak járt hálni az városra az szegény catholicusokhoz, de mihelyen reggel csengettek felkelésre, mindjárt az semináriumban feljöttek, s mind addig ott voltak, az míg estve lefeküvésre imádkoztanak, azután mentek az szállásra. Nyárban pedig az seminarium híjában apró cellácskákot fontanak vesszöböl, s azokban háltnak. Ezeknek az nagymesteren kívül magok közül praefectusok volt, emptorok volt, az ki az alamizsnából gyűlt pénzből húst és egyéb eledelt vásárolt. Volt egy nagy kétfülű fazakok, azt az emptor vitte valamelyik szegény catholicus emberhez az hússal együtt, azt ott megfőzték, az emptor más két deákkal tíz óraker az semináriumban felvitette. Bezzeg nem volt megterítve az asztal, sem szék akkor az asztal körül. Mikor az étekkel elérkeztenek, az emptor az praefectus előtt tálokra kezdette osztani, mert öt-hat asztalra kellett az fazék étket osztani; minden asztalnál pedig egy-egy öreg deák volt legalább, hogy reá vigyázzon hogy egyik az másik elöl el ne kapja az húst vagy egyéb étket. Az első asztalnál volt első az praefectus, második volt az kántor, harmadik volt az sacristianus, negyedik az emptor, azután az iskolák szerént, az mint hogy az asztalok is az iskolák szerént voltak, az elsőbeknek többecsét adtanak. Rendszerént kinek-kinek jó darab kenyeret adtanak; fizetett sütőnéjek volt valamelyik sütőben. Az vacsora olyan volt mint az ebéd. Légelyekben az hátokon hordottak vizet az Szamos vizéről, az volt italok ha pénzek nem volt; soha másszor bort nem ittanak, hanem sátoros innepekben, mikor az pátereket megcántálták, akkor adattak az páterek két három veder bort nékik az cantálásban; az városon ugyan azon időben imitt-amott kaptanak egy kis bort. Az mely pénzt cántálásokkal s temetéseken kaptanak, azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez, és mind addig az nagy mesternél állott, az míg az nyári dolog békövetkezett, akkor az nagy mester, kinek-kinek érdeme szerént, az pénzt közöttök fel-

osztatta. Nyári dologra pedig kibocsátották, de rendszerént addig másuvá szabad nem volt menniek dolgozni, az míg az páterek szénáját fel nem takarták és gabonájokat bé nem aratták; de az páterek kész pénzzel jól megfizettenek az deákoknak, s az mellett étellel is ugyan jóltartották, azért is az pátereknek igen jó szívvel dolgoztanak. Mikor az páterek dolgát elvégezték, szabad volt másoknak dolgozni, és az mit ugy dologgal kaptak, kivált ki az magát hazul nem segélhette, azt esztendeig való köntösökre tartották; az mely pénzt pedig íram hogy az nagy mester felosztott, azt rendszerént tartották papirosra s könyvekre. S ugy tanol vala az szegény catholicus deák az míg én Kolosváratt laktam, tudnullik az 1693 esztendeig egészen.

Az semináriumon tul, az város falához közel, vala egy rongyos ház, igen nyomoru kis ház vala, egy kálvinista késcsináló lakik vala benne; soha bizony sem pénzért, sem más képen az míg Kolosváratt lakám, nekünk catholicusoknak nem adák

Nem vala más semmi egyéb processiót járnunk az városban ben szabad, hanem husvét előtt való szombaton estve nyolcz óraker resurrectiókor az Vágner házáig, ott egy kút vala, csak épen az kútig. És az míg az császár ő felsége militiája Erdélyben bé nem jöve, noha az fejedelem németjei az Venerabilét környül járták, mégis az monstrántiavívő páttert az más valláson lévők meghajigálták kövel, fával, sőt tudom hogy az páter kezit is bottal megütötték. Gyertyaszentelő-Boldogaszszony napján is jártunk egy kis processiót, de csak ben az templom kis udvarán; szent Márk napján búzaszentelni, és az keresztjáró avagy diebus Rogationum kellett mennünk az monostori templomhoz, mert az városból kimenni processióval, hogy azon devotiótkot véghezvigyük, szabad nem volt. Az keresztjáró héten első nap mentünk Fenes felé, az mint az löjtő bémegyen az Gorbó pataka felé arra az hegyre, ott volt valami elromlott kőoszlopnak az fundamentuma; második nap mentünk Monostorott az páterek házánál lévő akkor pusztá kápolnához; harmadik nap az monostori templomot kerüljük vala meg.

Úr napján sem vala szabad ben Kolosváratt az városban processiót járnunk, hanem akkor is az kolos-monostori templomhoz mentünk, s ott vittük véghez az ájitatosságot.

Mentünk szent Lőrincz napján gyakorta az Fenes mellett Kolosvár felől való kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint oda jöven vissza,

ott is végeztük. Mentünk szent Péter és szent Pál napján az bácsi templomhoz is, de mikor oda mentünk, csak az Nádas pataka mellett öltözött fel az páter, az mint az Hóján Monostorról általjön az út, az keresztzászlókot is ott emelték fel, de akkor az fejedelem németjeiben fegyveresen felesen kíséretnek, mert félelmes vala mind az váradi töröktől, mind az pribékektől. Visszajövet, az hol menet felöltözött az páter, ott megint levetkezett és az keresztzászlóit is leeresztették.

Abban az időben, ugy mint szintén most is, Nagy-Boldogasszonynapján az monostori templomban nagy búcsú volt, messze földről az catholicus mind urak s mind nemesség, község oda takarodtanak; az embereknek az eleit az páterek az monostori házok kertiben való tornácban ebédre hitták. Fenesről penig s Bácsból és Jegenyéből az szegény együgyű catholicusok keresztzászlóval, processióval jötenek, mert Isten csudájára, annyi sok különb-különféle vallásúak, üldözések között is, noha földesurok is más vallásúak voltak, mégis ezek az faluk az apostoli római szent hitet állhatatosan megtartották.

Udvarhelyen Udvarhelyszéken is két páter volt, de ott annival jobban voltak, hogy ott parochusok avagy plebánusok lévén, ott alkalmas helyek s templomok is volt, minden devotiót az anyaszentegyháznak szokása szerint szabad volt véghezvinniek. Az páter gazda egyszersmind esperest is volt; itt volt két mester, egyik syntaxist, grammaticát tanított, az másik principiát és az kis gyermekeket. Itt is az convictusban olyanformán voltak mint Kolosváratt, az szegény seminaristák is szintén ugy éltenek, csak hogy itt közelebb voltak hazájokhoz s inkább segítették magokat.

Gyula — akkor, most Károlyváratt szintén ugy két páter lakott, parochusok vagy plebánusok is voltak; az szokott lakóházok volt ben az belső kerített városban, majd az város közepin. Akkor, az mint most, az Báthori Kristóftól építetett jesuíták temploma vagyon, déli részre, alatt az háznak az dereka és alsó contignatiója kőből való volt, az felső része sөvény, másként alkalmas lakóhelyek volt, minden appertinentiával. Az templom, az ki készen volt és az kiben az catholicusok jártanak, kívül az városon az hostátban volt; kisedetetéses templom vala, de mind itt, mind Udvarhelyen, mind Kolosmonostorott tisztességes harangjok voltak. De itt sem vala isteni szolgálatra addig szabad harangozni, az míg elébb

az kálvinisták nem harangoztanak. Károlyvárott lakó catholicus igen kevés volt, de körös-körül, kivált Hunyadvármegyében, feles catholicus volt, az hová az páterek gyakorta excurráltak, némelykor penig az catholicusok Károlyvárban gyűltenek. Hanem mikor az fejedelmek ott laktanak, az udvariak közül akkor elég catholicus volt. Itten hol egy mester volt, hol kettő, hol syntaxisig tanítottak, hol csak grammaticáig, az mint az tanulók gyűltenek. Az templomnak czintereme mellett vala egy kóház, azt hitták semináriumnak, de itt is az szegény deákok csak ugy éltenek mint Kolosváratt, másként minden devotiót publice szabad volt véghezvinni.

Azon kívül Gyergyó-Szent-Miklósón és az urak mellett mindenkor, az kolosvári, udvarhelyi és akkor gyula-fejérvári páterekhez hasonló két páter volt, az urak mellett is tudnüllik egy, Gyergyó-Szent-Miklósón is egy.

Mindenik religión való papoknak nagy, majd az dereka közepiig lefüggő galléros mentéje vala; az is ki rókatorokkal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalóknál, meg volt prémezve.

Az ország articulusa és törvénye szerint két klastromnál több szabad nem volt; az volt az református franciscánus barátoké, egyik volt Csík-Somlyón, az másik Maros-széken, Mikházán; de ahoz képest kevés barát volt benne, nem is taníthattak az egy moralis theologián kívül se philosophiát, se speculativa theológiát szegénységek miatt, hanem hol egy hol két személyt az fráterek közül, az mint szegénységektől kitölt, küldöttek idegen országokra, Lengyel- és Csehországban philosophiára és speculativa theológiára. És az kolosvári, udvarhelyi, akkor gyula- most károly-fejérvári, és urak mellett lévő fen említett egy pap, és ezekből az két klastromokból excurráltak az páterek az Erdélyben imitt amott elszéyedett szegény catholicusokhoz, és azokban az üldözö időkben Isten után így tartották meg az apostoli szent hitet csak az mennyiben megmaradott vala is. Épített vala ezen református szent szerzetnek az méltóságos Hallerház egy klastromot Fjérvármegyében Fejéregyház mellé, és az Gyergyó-szárhegyi Lázár úri ház ugyan Gyergyó-Szárhegy mellé egy kis klastromot, de ezeket az erdélyi kálvinista fejedelmek megtilták, az melyből meglátszik, hogy az tulajdon magáéból sem volt szabad az catholicus embernek az maga apostoli szent hitinek szolgálni. És az fejéregyházi klastrom elpusztúla ugyan s ma is pusztán áll, az szárhegyi mind addig pusztán álla, az míg kegyelmes felsé-

ges urunknak fegyverit Isten béhozá; s azótától fogva megint azon szent helyen az Istent dicsérik azon szerzetesek.

Sőt emlékezem reája, midőn ezen szent Ferencz alázatos fiai, kivált valamely kálvinista faluban vagy más vallásu falukon, városokon, mezővárosokon mentenek által, csúfolták, hurították, kárnították s káromlották, de ezek az szent szerzetesek jó szívvel voltak bolondok az Krisztusért.

Emlékezem arra is, mert füllel hallott bizonyágtól halottam, hitelre méltó embertől gyermekkoromban, hogy egy becsületes ezen szent szerzetből való páter megyen volt által Maros-Vásárhelyen, egy ifju kufárné (mert az lustos száju gaz asszonyok hurították inkább), kérdi az pátertől: Barát, van-e gatyád? az szerzetes megszegyenli magát, s azt feleli: Nekem vagyon gatyám, de néked, mint az bestye hires k...nak nincsen orczád. Bezzeg béfalá az lotyó is.

Amaz nagy híru igaz catholicus nagy ur, báró Kornis Gáspár Szent-Benedek névu falujában megépíteté az templomot: nézd meg, az maga falujában is eltilták az templomtól és kénytelenítették az maga kastélyában imádkozó helyet avagy kápolnát csináltatni.

Az catholicus avagy pápista atyák gyermekeit erővel elveszik vala az atyjoktól az kálvinista fejedelmek és fejedelemsasszonyok, s kálvinista iskolában tanítatják vala. Az sok közül csaknem az mű értünkre nézz egyikét példát. Tudtomra az mélt. Hallerházból soha más vallásu ur nem vala, elragadák Haller Gábort, felküldék Angliában kálvinistává tevék, hogy megjöve nagy tisztességeket adának nékie, de mely szomoru kimenetele lőn, olvasd meg az historiát.

Az méltóságos Jósika familiából sem vala soha, az mennyiben tudom, más vallásu; az Jósika István fiait és Jósika Imrét, Jósika Istvánt, Jósika Dánielt kivéteté az fejedelemsasszony erővel az udvarhelyi catholica iskolából és erőszakosan küldé az enyedi kálvinista iskolában, s erővel kálvinistát csinála belőlök. Ugyan példa Három-széken az alsó-csernátoni Damokos Péter fiai, Damokos István, Damokos Péter, Damokos Gábor; ezeknek az elejek buzgó keresztény catholicusok valának, ezeket is kivevék az catholica iskolából, s ugy tevék kálvinistákká. Sokat írhatnék az kiket így tettenek catholicus atyák gyermekeit erővel kálvinistákká, de ezek legyenek elegek, az kik csaknem mind az mi időnkben törtétenek.

Ellenben ha az szegény catholica anyák kálvinista atyától született gyermekeit az egy igaz apostoli idvezítő római

szent hitben akarták nevelni, és imitt amott duggatták, az míg annyira való eszek lett hogy meg tudták gondolni mit hisznek s mi az hit dolga: az fejedelemasszony, Bornemisza Anna, az olyan anyát perrel vesztegette, ha fiscalis falut bírt, az olyat elvette. Példa Gyulai Istvánné, Jankó Ilona, az ki is az fiát hogy catholicusnak nevelesse, az fiát, Gyulai Lászlót, adá az szegény nagyanyám, öreg Apor Lázárné, Imecs Judit nevelése alá, mert Imecs Judit és az Gyulai László nagyanyja, Imecs Ilona, egytestvérek valának; az szegény nagyanyám az igaz catholica hitben fel is nevelé tizenhárom vagy tizennégy esztendő koráig; de megadá az anyja is, Gyulai Istvánné, az árát, mert elvévé tőle az említett fejedelemasszony Fogarásföldön Ohába nevű faluját. Példa, másodsor, Boér Istvánné, ugyan Boér Zsófia, az kit hogy az fiait, Boér Sámuel, Boér Istvánt és Boér Józsefet catholicusoknak, nevelé ugyan az fejedelemasszony minden jószágától meg akará fosztani és egy-néhány esztendeig perlette, noha az per szája ízín nem esék, melyről is egy híres magyar poeta egy magyar pasquillust csinált vala, s az többi között ezt írván:

Kegyelmes asszonyunk perit elvesztette,
Kelemen pápa is azt jól segítette.

Kelemen pápán értette Mikes Kelemen, mert ez praesidens vala, és abban az időben Kornsi Gáspárral nagy oszlopi valának az catholica religiónak. De, az mi Isten csudája, az kálvinista fejedelmek alatt is mindenkor rendelt az Isten nagy tekintetű, nagy elméjű catholicus urat, az kik minden igyekezetivel s tehetségivel oltalmazták az apostoli római szent hitet. Ilyenek valának az mult seculumban Béli Kelemen, az székelyek generálisa, az mint meglátszik az epitaphiuma kövin Károlyváratt az jesuviták templomában, ilyen szókkal: *Acerrimus propugnator fidei romano-catholicae*. Ilyen vala Petki István, ugyan az székelyek generálisa; ilyen Mikes Kelemen, ugyan az székelyek generalisa, és Kornis Gáspár, marosszéki főkapitány; ilyen végtire gróf Apor István, az ki végtire egész ország generálisa lett vala. Gróf Apor Istvánnak nagy segéző társa vala gróf Gyulai László.

Nem vala az catholicusoknak magára személyiben sok panasza az regnans fejedelemre, az öreg Apaffi Mihályra, mert miatta akárki is az maga vallásában nyughatott, de vala az feleségire, az ki az egész országot maga akarja vala igazgatni,

azért is ugyan egy jeles magyar poeta ilyen pasquillust írt
vala felőle:

Asszonyom, szövődhöz, fonódhoz láss,
Mert nem illet asszonyt országgubernálás.

Bezzeg erre az asszonyra elég méltó panaszok volt az
catholicusoknak, mert hallottam, s még ma is élnek sokan,
az kik Apafi Mihályné, Bornemisza Anna udvarában laktanak,
hogy azon fejedelemasszony előtt nagyobb becsületi volt egy
kutyának mintsem egy catholicus embernek, azért is, az mint
feljebb íram, az catholicus ember gyermekét erővel tette néme-
lyiket kálvinistává, némelyiket pedig csalogatott az kálvinista-
ságra, hol jószág, hol tisztség ígéretivel. Így csalá bé Kövesdi
Boér Zsigmondot az Fogaras vári és districtusi vice-kapitány-
sággal Fogaras várában. Sem Fogaras városában, sem distric-
tusában szabad nem vala az catholicus papoknak legkisebb
isteni szolgálatot is véghezvinni; mikor az fejedelem Fogaras-
ban volt, ha egy catholicus ember szent misét akart hallani
vagy meg akart gyónni, Galaczra az Olton által kellett menni.
Ez mind ugy vala az 1688 vagy 1689 esztendeig; abban az
esztendőben Apor István maga mellé vett vala egy minorita
missionariust, igen szent és alázatos embert, azki Olaszorszá-
ból több minorita barátokkal de propaganda fide jött vala
Molduvára, avval Fogaras városában Boér István házában el
kezdette mondani az szent misét, melyet megtudván az öreg
Teleki Mihály, megizeni Apor Istvánnak, misét ne mondasson,
mert bizony megcsapatja az papját. Mivel pedig már az német
elfoglalta vala az erdélyi praesidiumokat és egész Erdélyt is,
azért az catholicusok is bátrabbak valának; azért azt izeni
vissza Apor István Teleki Mihálynak, hogy: ha megcsapatja
az papját, ő bizony két annyit csapat az ő papjára. Én magam
is az regnás fejedelem Apafi Mihály életiben, sokszor minis-
tráltam, gyermek lévén, ezen missionarius minorita barát-
nak az említett Fogaras városában és házában. Azután, áldassék
Istennek szent neve, az isteni szolgálat pápista módon Fogaras
várában és városában meg nem szűnt hogy szabad nem lett
volna.

De még amaz nyomoru kézdi-vásárhelyi vargák is mikor
catholica processio keresztászlóval által akart volna menni
mezővárosokra, által nem bocsátották. Hanem az sokszor
említett gróf Apor István bévivén és fundálván az minorita
barátokat Vásárhely mellé az Kantában, az 1693 esztendőben,

az nagy-szombathi academiában akarván menni, hogy atyámfiától elbucsuzzam, jöttem vala bé Kolosvárról Háromszékre, és magam az torjai zászlós keresztprocessióval menvén, én vivém bé legelsőben az processiót szent Háromság vasárnapján, és azután sok szép isteni szolgálatok ájtatosságok vadnak az Kantában azon minorita szent Ferencz szerzetinél. Mind azért s mind hogy Isten naponként Erdélyben gyarapítja s tovább is, kívánom, gyarapítsa az apostoli egyedül idvezítő római szent hitet, dicsértessék az Ur JÉZUS KRISZTUS érette.

EGY KIS KÉRDÉS.

Kérdheti valaki: Apor Péter, miért írtál itt le némely dolgokat, az kiket látunk hogy ma is úgy folynak azmint írod, s mi szükség volt aztot leírni?

FELELET:

Nézd meg, negyvenkilenc esztendőől fogva az régi erdélyi szokástól, az melyet eszedben vehetsz az fen leírt erdélyi szokásokból, mely messze mentél, erdélyi ember: hitesd el magaddal, az következő negyvenkilenc esztendő az míg elfogy, ha úgy foly az erdélyi dolog az náj módi, uj módi, roszt módi szerint, mint folyt az eltölt negyvenkilenc esztendő alatt, azokban az melyek még most folynak, semmit az te maradvád úgy nem folytat azmint csak most is folynak az dolgok; azért Isten tudja, ír-e utánam valaki vagy sem; azért íram le, hogy midőn azok is lassan lassan elmúlnak, mégis az maradváink emlékezzenek meg régi alázatos együgyűségiben Erdélynek gazdagságáról, az náj módi mellett való koldusságáról.